

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Cilt: 3, Sayı: 1, Bahar 2012

İNÖNÜ UNIVERSITY
JOURNAL of the FACULTY of DIVINITY

Volume: 3, Issue: 1, Spring 2012

Kur'an Nahvi -II*

Ahmet Mekkî el-Ensârî**

Çev. Sabri TÜRKMEN***

Özet: *Kur'an Nahvi* olarak isimlendirdiğimiz bu eserin orijinal adı, *Nazariyyetu Nahvi'l-Kur'ânî* olup Ahmet Mekkî el-Ensârî'ye aittir. Çalışma Kur'an Nahvi alanında önemli bir eserdir. Müellif, bu çalışmasında Kuran nahvi konusunda kendine has bir teori ortaya koymakta, alışılanın aksine nahiv kurallarını tespitite Arap şiirinden önce Kur'an kıraatlerinin esas alınmasını önermekte ve muhkem kıraatlerin tümüne itibar etmenin gerekliliğini savunmaktadır. Ayrıca yazar, bilhassa klasik nahiv kurallarının bir kısmında düzeltme yapılmasını önermekte ve uygulamalı örnekler vererek konuya dair açıklamalarda bulunmaktadır. Bu kıymetli eserin Türkçeye kazandırılmasının ilmi çalışmalara katkı olacağı kuşkusuzdur.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Nahiv, Kıraat, Şiir.

Abstract: -The Qur'an's Grammar II-The original name of the work we mention as *the Qur'an's Grammar is Nazariyyetu Nahvi'l-Qur'an* and it was written by Ahmed Makki al-Ansari. This is an important work in the field of Qur'an's Grammar. The author reveals a unique theory related with the Qur'an's Grammar in this book. Contrary to common opinions, in determining the rules of grammar he recommends the Readings of the Qur'an (qiraat) be referred to prior to the Arab

* Bu makale Ahmet Mekkî el-Ensârî'nin *Nazariyyetu Nahvi'l-Kur'ânî*, (Mekke 1405) adlı kitabının 73-120 sayfalarının tercümesidir. II. Bölüm olarak yaptığımız bu çalışmanın ilk bölümü *Kur'an Nahvi-I* başlığı ile daha önce yayınlanmıştır. Bkz. İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 2, Güz 2010.

** Prof. Dr., Mekke Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Arap Dili Fakültesi, Arap Dili Bölüm Başkanı.

*** Yrd. Doç. Dr., İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagati Ana Bilim Dalı. sabri.turkmen@inonu.edu.tr.

poetry and he advocates all of Qur'an Readings be taken into account. In addition, the author proposes corrections particularly regarding some of the classical rules of grammar by providing practical examples regarding the subject in hand. There is no doubt that acquisition of this precious work into Turkish will contribute to scientific studies.

Keywords: Qur'an, Grammar, Qur'an Readings, Poetry.

Uygulamalı Örnekler

Bu araştırmanın "Uygulamalı Örnekler" kısmını ciddi bir çalışma ile yeteri kadar inceleme yaptıktan sonra elde ettim ve "Kur'an Nahvinin Uygulamalı Yönü" başlığı altında ele aldım. Bu başlık altında sağlam bir yöntem ortaya koymak için çaba sarf ettim ki, o da -İbnü'l-Munîr'in dediği gibi- kıraatlerin nahve göre değil de, nahvin kıraatlere göre tashih edilmesidir. Şöyle ki, nahiv kurallarını başından sonuna kadar soyutlayarak onları Kur'an naslarına arz ettim. Nahiv kuralları Kur'an naslarıyla uyduğu zaman onları kabul ettim ve misaller vererek kaydettim. Kur'an naslarıyla uyuşmayanları ise düzelterek tescil ettim ve güvenilir muhkem kıraatlere dayanarak Kur'an-ı Kerîm'den misaller verdim.

Muteber âlimlerden bazıları, genel olarak kıraatlerin cahiliye dönemi şiirlerinden daha güvenilir olduğu görüşündedirler. Hatta bu kıraatler âhâd haber veya şâz haberler yoluyla gelse bile durum yine böyledir. Onlar, kıraat ve hadis râvilerinin şiir nakledenlerden daha titiz olmalarını buna gerekçe olarak göstermişlerdir. "Cerh ve ta'dil" kurallarına muttali olanlar, bunu kesin olarak bilirler. Ayrıca şiire giren intihali de unutmamak gerekir.¹ Hatta birçok araştırmacı, "intihalin hükmü" adında, edebiyat tenkidinde meşhur olan bir konu ortaya koymuştur. İşte eski âlim ve muhaddislerin ağırlıklı olarak inceledikleri konu budur.

Şâz kıraatler hakkında âlimlerin kabul etmiş olduğu bu mesele hususunda ben de aynı şeyi düşünüyorum. Ancak, "Kur'an'ın Nahiv Nazariyesi" ile ilgili olan genel gidişatı korumak için bu görüşü tamamıyla da kabul etmiş değilim. Öyle ki, bu çalışmamda özellikle Kur'an'ın muhkem naslarını seçtim. Burada şâz kıraatler hakkında da biraz açıklamada bulundum. Bunu da, şâz kıraatleri hafife aldığım ve delil olarak kullanmada onların ilmî değerini önemsemediğim için değil, bilakis haksız eleştirilerden bu çalışmamı korumak için

¹ İntihal: Bir kişinin eserinde, başka kişilerin ifade, buluş veya düşüncelerini kaynak göstermeksizin kendisine aitmiş gibi kullanmasıdır.

yaptım. Allah, gıybetten kaçınanlardan razı olsun. Nitekim derler ki: “Kişinin ilmî eseri, onun bir parçasıdır.”

Bu çalışmanın tamamlanabilmesi için uygulamanın önemi ortaya çıkınca, ben uygulama alanında çalışma seyrini açıklamak için bazı örnekler seçmeyi uygun gördüm. “Bazı örnekler” tabirini özellikle kullanıyorum; çünkü üzerinde durduğumuz nahiv anlayışının ortaya çıkması için daha fazla örneğe ihtiyaç yoktur. Bu çalışmada çıkış noktamız, telifteki yöntem prensibini muhafaza etmektir. Herkesçe malumdur ki, işin teorisi ile pratiği bir olmaz. Şimdi klasik nahiv kurallarından bazı örnekler verip onların nasıl tashih edilmesi gerektiğini misallerle somutlaştırmaya çalışalım:

1. Kural:

“Cer harfini tekrarlamaksızın, zâhir bir ismi, mecrûr² bir zamire atfetmek caiz değildir.”

Hâlbuki bu kuralın şu şekilde düzeltilmesi gerekir: “Cer harfini tekrarlamaksızın, zâhir bir ismi mecrûr bir zamire atfetmek caizdir.”

Ben bu düzeltmeyi, Kur'an'ın kıraati ile ilgili vârid olan yedi mütevâtir kıraatten birine istinaden söylüyorum... Ancak nahivcilerin büyük bir kısmı, alışlagelen kurala uyararak, cer edeni tekrar etmeksizin, zâhir ismin mecrûr zamire atfedilmesini caiz görmemişlerdir. Hâlbuki bu atıf, Kur'an-ı Kerim'de, muhkem yedi kıraatten birisi olan Hamza b. Hubeyb ez-Zeyyât'ın kıraatine göre varid olmuştur. Mesela: “وَإِنَّمَا اللَّهُ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ”³ ayetinde “الْأَرْحَامَ” kelimesi, harf-i cer tekrar edilmeksizin mecrûr zamire atfedilmekle, mecrûr okunmuştur. Nitekim İbn Abbâs, Hasan el-Basrî,⁴ Nah'î, Katâde, A'sâ,⁵ Yahyâ b. Vessâb, Talha b. Musarrif gibi sahabe ve selef-i salihin büyüklerinden bir cemaat böyle okumuştur. Halebî ve İsfehânî'nin Abdolvâris'ten rivayeti de böyledir.⁶ Nitekim Ebû Hayyân bu konuda özetle şöyle demiştir:

“Bu okuyuş Rasulullah (s.a.v.)'den tevatür yoluyla gelen bir kıraattir ki, ümmetin selefi bu şekilde okumuştur. Bu kıraatin senedi, Osman, Ali, İbn Mes'ûd ve Zeyd b. Sâbit gibi kıraatte ileri gelen sahabelere kadar ulaşır. Übeyy b. Ka'b da sahabe-ye bu şekilde okutmuştur.”⁷

² Mahallen mecrûr.

³ Nisâ, 4/1.

⁴ Şerhu'l-Mufasssal, III, 78.

⁵ Ebu Hayyân, el-Bahru'l-Muhît, III, 157.

⁶ el-İnsâf.

⁷ Ebu Hayyân, el-Bahru'l-Muhît, III, 157.

Bu mütevatir kıraatin güvenilirliği son derece sağlam olmasına rağmen, nahivcilerin çoğunluğu kural koymada bu kıraati bir delil olarak kullanmamışlardır. Üstelik bunu reddetmişler veya zayıf addederek bu şekilde okumayı haram saymışlardır.⁸ Bu sebeple el-Muberrid şöyle demiştir:

“الأَرْحَامُ” kelimesini cer okuyan birinin arkasında namaz kılıyor olsaydım, nahiv kuralını ihlal ettiğinden dolayı ayakkabılarımı alır çeker giderdim.”⁹

En başta bu ve diğer mütevâtir kıraatlerle birlikte varid olan bütün şahidleri kapsayacak şekilde bu kuralı düzeltmiş olsak, bize ne lazım gelirdi? Bu konuda kısaca şu açıklamaları da yapabiliriz:

Harf-i cerri tekrar etmeksizin, bu atfın varid olduğu ayetlerden birisi de: “وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُثَلَّى عَلَيْكُمْ”¹⁰ ayetidir. Ayette zikri geçen “ما”nın cer mahallinde olduğu ifade edilmiştir. Çünkü “فِيهِنَّ” deki mecrûr zamir üzerine atfedilerek mecrûr olmuştur.

“لَكِنَّ الرَّايسُخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ وَمَا أَنْزَلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ”¹¹ ayetinde de “وَالْمُقِيمِينَ” kelimesi “إِلَيْكَ”deki “ك” zamirine atfedilmek suretiyle mecrûr olmuştur. Bunun takdirinin şu şekilde olduğu ifade edilmiştir: Sana ve namazı dosdoğru kılan peygamberlere inanırlar.

“وَصَدُّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ”¹² ayetinde geçen “الْمَسْجِدِ” kelimesinin harf-i cer tekrar edilmeksizin “بِهِ” deki zamir üzerine atıfla mecrûr olduğu söylenmiştir.

“وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ وَمَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرَازِقِينَ”¹³ ayetinde “مَنْ” kelimesinin de “لَكُمْ” kelimesinden dolayı mecrûr zamire atıfla cer mahallinde olduğu ifade edilmiştir. Bu ayetlerin, muhkem yedi kıraat arasında bu şekilde okunduğu ve bu okunuşu kabul etmeyenlerin de bu ayetleri te’vil ettikleri malumdur. Ancak şurası da bir gerçektir ki, teville her zaman güvenilmez.

Özellikle Nisâ suresinin birinci ayetindeki “الأَرْحَامُ” kelimesinin mecrûr okunmasında bu atıf kuralına göre hareket edilmiştir. Nitekim Ebû Hayyân şöyle der:

⁸ Bkz. *Şerhu'l-Mufasssal*, III, 78.

⁹ el-Harîrî, *Durretu'l-Gavvâs fi Evhâmi'l-Havâs*, s. 95.

¹⁰ Nisâ, 4/127.

¹¹ Nisâ, 4/162.

¹² Bakara, 2/217.

¹³ Hicr, 15/20.

“Bu kelimenin okunuşunu başka şekilde tevil etmek, kelâmı fasih olmaktan çıkararak uzak bir te’vildir. Böyle bir te’vile iltifat edilmez. Kim bu konuda bir hata olduğunu veya Hamza’nın kıraatte yanıldığını iddia ederse, o bir yalandır.”¹⁴

Tüm bu zikredilen ayetler, alışlagelen nahiv kurallarını düzeltme konusunda kalbimizi tamamen mutmain kılmaktadır. Ayrıca daha önce vera’ ve takva sahibi olan İmam İbn Mâlik el-Ceyyânî meşhur *Elfiye*’sinde şöyle diyerek bu kuralı düzeltmiştir:

“Mecrûr zamir üzerine atf yaparken, cer edenin tekrar edilmesini mutlaka şart koşular. Fakat bana göre bu doğru değildir. Çünkü sahih nesirde ve nazımda cer eden kelime tekrar edilmeksizin çokça varid olmuştur.”¹⁵

İşte kural belirlemede en sağlam yöntem budur. Nitekim kural ve metot belirlemede prensip olarak bilinir ki “Tercihin ölçütü, sahih semâ’ (duyum) yoluyla rivayet edilenlerdir.”

Muhkem ayetlerden sonra şiir ve nesir gibi bazı kaynaklara da aynı şekilde yaklaşmamız, boşuna değil, Kur’an üslubunun Arapça’da birçok kullanımında varid olduğu hususunda, değerli okuyucunun kalbinin mutmain olması içindir. Eğer konunun uzamasından korkmasaydım tüm bu hususları ortaya koyardım. Ancak burada, Kurtubî’nin nakletmiş olduğu şu Arap atasözünü örnek olarak vermekle yetineceğim: “ما فيها غيره و فرسه” (orada ondan ve atından başka kimse yoktur)¹⁶ Burada “فرسه” kelimesi, “غيره” ifadesindeki mecrûr zamire atfedilmek suretiyle mecrûr okunmuştur.

Bu konuda örnek olarak daha fazla şiir isteyen, daha önceki çalışmalara müracaat edebilir.¹⁷

Umarım değerli okuyucularımız da varid olan şahidlere, özellikle de Kur’an’ın çeşitli ayetlerine ve Nisâ suresi birinci ayette yer alan “الأزحام” kelimesini Hamza’nın mecrûr okumasına istinaden bu kuralın düzeltilmesi konusunda benimle hemfikirdirler.

Bu kuralı düzeltilmiş haliyle esas unsur olarak kabul edip “Kur’an’da bu da vârid olmuştur. Cer harfinin (atf durumunda) tekrar edilmesi daha çok vârid olmuştur.” demiş olsak, ne kaybımız olur?

Yine, bütün şahidleri kabul edip, kuralları bütün nasları kapsayacak şekilde düzeltirsek ve bunları “çok ve en çok varid olanlar” veya “çok ve az varid

¹⁴ Ebu Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, II, 147.

¹⁵ İbn-i Malik, *Elfiye, Babu Atfi’n-Nesak*.

¹⁶ Ebu Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, II, 147; İbn-i Haleveyh, *el-Hucce*, 94.

¹⁷ Bkz. *Kitâbu’d-Difa’ ‘ani’l-Kur’an*.

olanlar” gibi kısımlara ayırsak ne olur? Hem böylece, muhkem kıraatlerden hiçbirisini ihmal etmeden, varid olan şahidleri bir kural altında toplayan bilimsel ve sistematik bir taksimat yapmış oluruz. Nitekim yedi kıraat meselesinde, Arap şiir ve nesirlerinde aynen bu taksimatı görmekteyiz.

Dikkat edilirse, şahidlerin büyük bir kısmını iptal etmenin, bu kuralları zayıflattığı ve kuralların dayandığı temelleri sarstığı görülür. Diğer taraftan bu şahidlerin getirilmesi, nahiv kurallarını temelli yıkacak olsaydı o zaman bütün mazeretleri kabul ederdik. Biz, dilin kurallarının belirlenmesi gerektiğini söylüyoruz. Fakat bu güne kadar özellikle bu mesele hakkında genel manada bir kural belirleme faaliyeti olmamıştır. Hâlbuki bir kuralın, ilgili şahidlerin getirilmesiyle, ona hiçbir zaman zarar vermeyecek şekilde kuvvetli olması gerekir. O halde yapılması gereken iş, mevcut delillerin hepsini kapsayacak biçimde nahiv kuralının geniş tutulmasıdır. İşte böyle bir faaliyet, kuralı kuvvetlendirir ve onu daima korur. Muvaffakiyet Allah’tandır.

2. Kural:

“Nesirde muzâf ile muzâfun ileyhın arasına mef’ûlu bih, zarf, câr, mecrûr gibi bir şeyin girmesi caiz değildir.”

Bu kuralı “nesirde muzâf ile muzâfun ileyhın arasının mef’ûlu bih ile ayrılması caizdir” şeklinde düzeltmek gerekir.

Ben bu düzeltmeyi, Kur’an-ı Kerim’in okunuşuyla ilgili olarak varid olan muhkem yedi kıraatten İbn Âmir kıraatine dayanarak söylüyorum. O, En’âm sûresi 137. ayeti, “وَكَذَلِكَ زَيْنٌ لِكَثِيرٍ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ - أَوْلَادِهِمْ - شُرَكَاءَهُمْ” olarak okumuştur.

Muzâf ile muzâfun ileyhın arasına başka bir kelime giremeyeceği hakkında Sîbeveyh, İbn Hâleveyh ve el-Ferrâ gibi birçok seçkin âlim hemfikirdir. Daha sonra gelen birçok müfessir ve nahivci de bu konuda onlara uyararak tefsir ve hadis sahasında doğrudan veya dolaylı olarak bu kuralı desteklemişlerdir. Bu desteklerini de bazen açıkça beyan etmişler, bazen de dolaylı yoldan belirtmişlerdir. Bunu yaparken de, muzâf ile muzâfun ileyhın arasının ayrılabilmesine dair okuyuş tarzının Kur’an-ı Kerim’de varid olduğunu ve Arapçanın en fasih tarzının kat’i suretle Kur’an dili olduğunu unutmışlar veya unutmış gibi davranmışlardır. Bunlardan bazıları şu âlimlerdir: ez-Zemahşerî, İbn Cerîr et-Taberî, Ebû Ali el-Fârisî, Ebü'l-Bekâ el-Ukberî, *Mecmeu'l-Beyân* sahibi Ebû Ali et-Tabersî, Ebû Cafer en-Nehhâs, Ebû Ğânim en-Nahvî, er-Râdî, İbn-i Yaîş ve *el-İnsâf* isimli eserin sahibi İbnü'l-Enbârî.

Muzâf ile muzâfun ileyhın arasının ayrılması, tam güvenilir Kur'an naslarında varid olunca, yüce Kur'an'a yaraşır bir biçimde nahiv kuralını "caiz değildir" yerine "caizdir" şeklinde değiştirerek düzeltmemiz gerekir. Bu, kolay bir düzeltme olup, nahve hiç zarar vermez. Bilakis, nahvi kuvvetlendirir ve en güvenilir naslarla besler. Nitekim gramerin dildeki konumunu bilenler, bu düzeltmenin, Arap nahvi için büyük bir hizmet olacağını da bilirler. Çünkü Arapçanın kuralları o kadar genişletilmiştir ki, varid olan şahidlerin sadece küçük bir cüz'ünü değil, bilakis, en mühim kısmını teşkil eden muhkem Kur'an naslarını kapsamaktadır.

Böyle bir düzeltme konusunda ben boşuna konuşmuyorum. Bilakis, Kur'an ayetinin yanı sıra değerli âlimlerden oluşan büyük bir topluluğa dayanıyorum. Onlar "senedi âli ve hicreti daha önce olan" İbn Âmir'in kıraatine meyletmişlerdir. Allah'a hamdolsun ki, onların sayısı çoktur. Bu seçkin âlimlerden bir kısmını şu şekilde saymak mümkündür: İmam İbn Mâlik el-Ceyyânî, el-Kuşeyrî, *el-Futûhâtü'l-İlahiyye* sahibi Süleyman b. Ömer, Ebû Şâme, İbnü'l-Münîr, el-Hatib eş-Şirbinî, el-Bennâ ed-Dimyâtî, İbnü'l-Cezerî, *el-Bahru'l-Muhît* sahibi Ebû Hayyân, el-Âlusî, İbn Keysân, el-Eşmûnî, es-Sabbân ve es-Suyûtî.¹⁸

Bir nahiv kuralı tespit edeceğiz diye veya bir nahiv kuralını sırf düzelteceğiz diye bu kıraat için farklı delil aramaya gerek yoktur. Bir kıraati kabul etmek için onun muhkem yedi kıraatten biri olması yeterlidir. Öyle ki, bu kıraati İbn Âmir, Osmân b. Affân'dan, o da Allah Resûlü'nden (sav) almıştır ki o hevâ ve hevesinden konuşmaz. İbn 'Âmir, senedi âli olan bir kıraat âlimidir. Ayrıca kendisine dil yönüyle hata ve kusur isnad edilemeyecek bir Arapça bilgisine sahip olup, fasih Arapça döneminde yaşamış, herhangi bir bedevi gibi normal sözü bile hüccet olan bir Arap'tır. Böyle olan birisi, muhkem mütevatir bir kıraati rivayet eder de, onun bu rivayetine itimat edilmez mi?

Ben derim ki: Bu kıraati daha fazla anlatmaya gerek yoktur. Fakat sadece bir yaklaşım tarzı olarak, bu konuda gelen bazı kaynaklara işaret edip Kur'an-ı Kerim'de, şiirde ve nesirde bunun varid olduğunu göstermek için bu bilgileri okuyucuya sunuyorum. Öyle ki, selef-i salihden bazıları İbrahim sûresi 47. ayette geçen cümleyi, muzâf ve muzâfun ileyhın arasını mef'ûlu bih ile ayırmak suretiyle "فَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ مُخْلِفًا - وَعَدَهُ - رُسُلُهُ" şeklinde okumuşlardır. Nitekim az önce, el-En'am suresi 137. ayetle ilgili olarak İbn-i 'Âmir kıraatinde de aynı durum geçmişti.

¹⁸ Bkz. İbn-i Malik, *Elfiye*, Babu'l-İzafe; el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, VII, 91; Süleyman b. Omer, *el-Futuhâtü'l-İlahiyye* (Celaleyn tefsirinin haşiyesi el-Cemel), II, 95.

Bu konuda İbn Mâlik'in *el-Kâfiyetü's-Şâfiye* isimli eserinde söylemiş olduğu şu söz hoşuma gitmektedir:

“حجتي قراءة ابن عامر، فكم لها من عاضد و ناصر” (Benim hüccetim İbn-i 'Âmir kıraatidir ki onun nice destekçi ve yardımcıları vardır.)¹⁹

O, meşhur *Elfiye* isimli eserinde de şöyle der:

“Şibh-i fiil olan muzâfın, muzâfun ileyhten mef'ulu bih veya zarf ile ayrılması caizdir. Yemin ve yemin edilen şeyin arasının sıfat, nida veya bir başka şeyle ayrılması da (dil yönünden) bir kusur değildir.”²⁰

Buna göre Arapça, muzâf ile muzâfun ileyhin arasının çeşitli şekillerde ayrıldığına dair varid olan birçok kullanım tarzlarını içermektedir ki bunların ayrıntısına girmeye gerek yoktur. Ancak ben muzâf ile muzâfun ileyhin ayrılma olgusunun Câhiliye, İslâm, Emevî, Abbasî dönemleri gibi şiirle delil getirilen dönemlerde varid olduğunu göstermek için bazı şairlerin isimlerine işaret edeceğim. Onlar şu şairlerdir: el-A'sâ, Amr b. Kulsûm, Büceyr b. Zübeyr, Muâviye b. Ebî Süfyân, Teebbeta Şerran, el-Ferezdak, Cerîr, Ebû Zeyd et-Tâi, Ebû Cendel et-Tahvî, et-Turmâh, Ebû Hayye en-Nemirî, Zu'r-Rumme, Amr b. Kumey'e ve kadın şairlerden Durna binti 'Ab'abe.

Bütün bu delillere rağmen bazı nahivciler “Bu konuda şairlerin söylemiş olduğu şiirler azdır ve kimin söylediği de bilinmemektedir” diyorlar.

Şayet, bütün bu beyitlerin söyleyicisinin bilinmediğini kabul etsek bile; zikri gecen En'am ve İbrahim surelerindeki iki ayet hakkında ne denecek? “Onların da söyleyeni bilinmiyor.” denebilecek mi? Üstelik yukarıda anlatıldığı gibi, bütün asırlarda varid olan şiirler şöyle dursun, *Sahîh-i Buhârî*'de rivayet edilen: “فهل أتم تاركوا لي صاحبي” hadis-i şerifi de bunun en bariz örneğidir.²¹

Başta yedi mütevâtir kıraatten birisi olan İbn Âmir kıraati olmak üzere, bütün bu kaynakları güzelce kabul edip, buna hiçbir zararı olmayacak şekilde, bu nahiv kurallarını biraz düzeltirsek ne olur?

Ne zaman ihdas edildiği belli olmayan bir nahiv kuralı, Kur'an'ın yedi kıraatinden biri olan İbn-i 'Âmir kıraatinden daha mı değerlidir? Hal böyleyken, bu kıraat bazı nahivciler tarafından -Allah'ın kitabı konusunda çok titiz olan bir Müslüman'ın kabul edemeyeceği şekilde- ağır bir eleştiriye tabi tutulmuştur... Mesela ez-Zemahşerî (v. 538/1143) bu kıraati şöyle eleştiriyor:

¹⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, II, 255.

²⁰ İbn-i Malik, *Elfiye*, *Babu'l-İzâfe*.

²¹ Bkz. *Hem'ul-Hevâmi' Şerhu Cem'i'l-Cevâmi'*, II, 25.

“İbn-i ‘Âmir kıraati öyle bir kıraattir ki, böyle bir okuyuş “زج القلوص أبي مزادة” örneğinde olduğu gibi, şiirde zaruret yerinde olsaydı bile, kabul edilmeyecek bir kabahat sayılırdı. Şiirde bile kabul görmeyen bir hata, nesirde nasıl kabul edilsin? İbn Âmir’i böyle okumaya sevk eden şey, bir mushafta “شركائهم” kelimesinin “شركائهم” şeklinde “ي” harfiyle yazılmış olduğunu görmesidir.”²²

Burada benim maksadım, kendimden bir şeyler katmak değil, benden önce geçmiş olan değerli âlimlerin söylediklerine yer vermektir. Din konusunda titiz ve sağlam görüş sahibi Kadı Ahmed İbnü'l-Münîr (v. 683), ez-Zemahşerî’yi eleştirerek şöyle diyor:

“Bu konuda musannif (ez-Zemahşerî) kör bir devenin sırtına binmiş ve çok geniş bir çölün ortasında yolunu kaybetmiştir. Çünkü o, her bir kıraat âliminin okumuş olduğu kıraat tarzını, sema’ ve rivayet yoluyla değil de, ictihad yoluyla seçtiklerini zannetmekte ve bu sebeple de İbn Âmir’in bu kıraatında yanlış olduğunu, bu yanlışlığının da “شركائهم” kelimesinde gördüğü “ي” harfinden kaynaklandığını söylemektedir. ez-Zemahşerî’nin bu zannına göre; güya İbn Âmir, “شركائهم” kelimesinde gördüğü “ي” harfi sebebiyle bu kelimenin mecrûr okunacağı; masdarın iki şeye birden muzâf olamayacağı prensibinden hareketle de “أولادهم” kelimesinin mansûb okunacağı sonucuna varmış, dolayısıyla onu mansûb okumuştur.”²³

Âlûsî de şöyle der:

“İbn Âmir kıraatinin Arapça kurallarına uymadığını kabul etsek bile, bunun rivayet edildiği sahih olarak sabit olduktan sonra onu yine kabul etmemiz gerekir. Nitekim zikredilen kıraatin çeşitli yönlerden sahih olduğu şöyle dursun; kurala uymayan birçok mesele sahih yolla rivayet edildiği için, kabul edilmiştir.”²⁴

Ebu Hayyân da ez-Zemahşerî’nin sözlerine kızarak şöyle der:

“Arap dilinde benzeri çok bulunan mütevatir bir kıraati reddeden ve nahivde zayıf olan o yabancıya (Zemahşerî’ye) şaşıyorum. Rivayetlerinin, ilimlerinin, din ve diyanetlerinin sağlamlığı konusunda Müslümanların güvendikleri; Kur’an’ı Doğu ve Batıya nakletme hususunda bu ümmetin otorite kabul ettiği kıraat imamlarına karşı bu adamın (Zemahşerî’nin) sû-i zanda bulunmasını da yadırgıyorum.”²⁵

Mütevatir yedi kıraatten birinin, sonradan konulan bir nahiv kuralından daha fazla takdire layık olduğuna dair inancım konusunda, benim ve okuyucunun gönlü tatmin olduktan sonra burada sözü uzatmayıp, bu kadarla yetiniyo-

²² Bkz. ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 472.

²³ Bkz. Ahmed İbnü'l-Munîr, *el-İntisaf ‘Alâ Hâmişi’l-Keşşâf*, I, 471.

²⁴ Bkz. *Tefsîru’l-Alûsî*, VIII, 30.

²⁵ Ebu Hayyân, *el-Bahru’l-Muhîr*, IV, 229.

rum. Nahiv kuralının düzeltilmesi konusunda okuyucunun da benimle aynı fikirde olacağını umuyorum.

3. Kural:

“Haberini almadan önce “İN”in isminin mahalli üzerine merfû olarak atf yapmak caiz değildir. Ancak haberini aldıktan sonra, merfû olarak atfetmek icmâ ile caizdir.”²⁶

Hâlbuki bu kuralın şu şekilde düzeltilmesi gerekir: “İN”in haberini aldıktan sonra, ismi üzerine merfû olarak atfetmek icmâ ile caizdir. Haberini almadan önce de râcih görüşe göre caizdir.”

Bu ikisi arasındaki fark, haberini almadan önce atfedilince ortaya çıkmaktadır. Basralı nahivcilerin çoğunluğu bunu kesinlikle kabul etmiyorlar ve hiçbir zaman bunu caiz görmüyorlar.²⁷ İşte bu redde karşılık, Kur’an-ı Kerim’in yedi mütevâtir kıraatinde de şu ayetin okunuşuna dayanarak bu kuralı düzeltme fikri ortaya çıkmıştır. Şöyle ki:

“إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِغُونَ وَالنَّصَارَىٰ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا
وَالصَّابِغُونَ”²⁸ ayetinde yedi kıraat imamının hepsi de “وَالصَّابِغُونَ” kelimesinin merfû okunmasında ittifak etmişlerdir. Önerilen kuralın sağlamlığına en büyük delil budur. Buna göre “İN”yi haberini almadan önce de, isminin mahalline atfederek merfû okumak caizdir. Bunun dayanağı da, tamamen güvenilir olan mütevâtir Kur’an kıraatidir. İstisnasız yedi kıraat imamının bu konuda icmâ etmiş olması yeterli bir delildir.

Aslında sözü fazla uzatmadan şöyle demekle yetinebiliriz: Kur’an, önerilen bu düzeltmeyi uygulamak için, tek başına yeterlidir. Daha fazla desteğe ihtiyaç yoktur. Çünkü en sağlam delil Kur’an’dır. Ancak sadece alıştırma babından, yedi kıraatte varid olan bu kullanım tarzıyla birlikte, bunun diğer kıraatlerde de varid olduğu konusunda okuyucunun gönlünün mutmain olması için diğer lafzî şahidleri de göstereceğiz. Nitekim bu durum, Arap şiir ve nesirlerinde de varid olmuştur. Öyleyse bu; fasih, açık Arapçanın kullanım tarzıdır.

Ayrıca şöyle açıklayabiliriz: Selef-i salihînin bir kısmı: “إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ
عَلَى النَّبِيِّ”²⁹ ayetindeki “مَلَائِكَتَهُ” kelimesini, haberi tamamlanmadan önce merfû okumuştur.

²⁶ İbn Mâlik, *Teshîlu'l-Fevâid*, Daru'l-Kâtibi'l-'Arabî, ts., 1968, s. 66.

²⁷ İbnu'l-Enbârî, *el-İnsâf*.

²⁸ Mâide, 5/69.

²⁹ Ahzâb, 33/56.

Güvenilir dil bilginlerinin naklettiklerine göre Arap keliminde da şu ifade kullanılmaktadır: “أَنْكَ وَزَيْدٌ ذَاهِبَانِ” Burada, haber tamamlanmadan önce “زَيْدٌ” kelimesi merfû okunmuştur. Sîbeveyh de bunu, bu görüşte olmamasına rağmen *el-Kitâb* isimli eserinde zikretmiştir.³⁰

Biz bunun cevabını geçmiş konularda vermiştik. Burada konuyu uzatmaya gerek yoktur.

Ayrıca buna misal olabilecek birçok şiir de vârid olmuştur. Ben kısaca onlardan bahsederek bazı kaynakları göstermekle yetineceğim. Nahvin derinliklerine nüfuz eden kaynaklarda bu bilgilere çokça ulaşılır.

Az önce gördüğümüz sağlam delillere rağmen, görüyoruz ki, nahivcilerin çoğu bu kuralı reddederek bunu ölçü almıyorlar. Hatta *er-Rûdânî* daha da ileri gidip ayet-i kerime üzerine kıyas etmeyi kabul etmeyerek şöyle diyor:

“Haberin önceden veya sonradan gelmesine göre hükmetmek ancak duyumla gelen rivayetlerde mümkündür. Günümüz konuşma dilinde haberi, niyette öne aldığı iddia etmek caiz değildir.”³¹

er-Râdî de, bu konuda Kur'an, nesir ve şiirden birçok delil olmasına rağmen bu (yeni) kurala kıyas etmeyi kabul etmemektedir.³²

İbnu'l-Enbârî'den de buna benzer görüşler olduğunu görmekteyiz. Öyle ki o, şiirleri eleştirerek onları galat (hatalı) olmakla nitelemekte ve hatayı yorumlayarak şöyle demektedir:

“Dil kuralına göre aykırı olan bir söz, Arap'ın hoşuna gittiği zaman o, dil kurallarından dönerek hoşuna gittiği gibi konuşur.”³³

Ondan önce de Sîbeveyh, Arapların hatalı konuşmalarından söz ederek şöyle demiştir:

“Bil ki, Araplardan bazıları hatalı konuşarak şu şekilde cümle kuruyorlar: “إِنَّهُمْ أَجْمَعُونَ ذَاهِبُونَ، إِنَّكَ وَزَيْدٌ ذَاهِبَانِ”³⁴

Buna karşılık, haberini almadan önce merfû okumayı caiz gören bu kuralı reddedip, mutlaka mansûb okunması gerektiğini söyleyen nahivciler olduğunu da görmekteyiz. Nitekim İbn Akîl “Nahivcilerin çoğunluğuna göre kesin

³⁰ *el-Kitâb*, I, 290.

³¹ *Hâşiyetu's-Sabbân ale'l-Eşmûnî*, I, 227.

³² A.g.e., aynı yer.

³³ *el-İnsâf*.

³⁴ *el-Kitâb*, I, 290.

olarak mansûb okunur.” demiştir. Aynı şekilde el-Eşmûnî ve daha birçokları da mansûb okunması gerektiğini savunmuşlardır.

En başta mütevâtir yedi kıraat olmak üzere, bize kadar ulaşan ve bütünüyle güvenilir olan şahitleri neden kabul etmediğimizi ben anlayamıyorum!

İstisnasız yedi kıraat imamlarının okumuş olduğu bu kıraat, delil olarak tek başına yeter. Ancak daha fazla destek olması bakımından bu ayet ve Arap dilinde bu minval üzere olan benzeri şahitlerin i’rabı hakkında gelen çeşitli açıklamalara kısaca işaret edeceğiz. Şayet konunun uzamasından korkmasaydım, i’rabla ilgili bu açıklamalar daha fazla yer verirdim. Ancak *el-Bahru’l-Muhît* isimli eseri zikretmeden geçemeyeceğim. Eserin sahibi Ebû Hayyân orada, “الصائبون” kelimesinin merfû okunacağına dair dört farklı açıklamada bulunmuştur.³⁵ Daha sonra Ebu’l-Bekâ el-Ukberî gelerek, Ebû Hayyân’ın yapmış olduğu açıklamaları yediye kadar çıkarmıştır. En başta Mâide suresindeki “الصائبون” kelimesinin herkese göre merfû okunması olmak üzere, bize kadar ulaşan pek çok şahidin yanı sıra, i’rab yönüyle ikna olmak isteyenler için Ebû Hayyân ve Ebu’l-Bekâ’nın açıklamaları yeterlidir.

Daha önceden Kûfeliler de tüm bunları caiz görüyorlardı. Ancak onların sesleri rüzgâr uğultusuna karışıp kaybolmuş ve Basralıların kendi kuralları rivayetlere aldırış etmeyecek şekilde yalçın tepeler gibi (doğruları) gölgeleyerek kala kalmıştır. Böylece başta Kur’an-ı Kerim olmak üzere rivayet kaynaklarının hiçbirini önemsememişlerdir. Dolayısıyla kurallar, ilk önce itimat edilecek olan sahih kaynağa göre konmamıştır. Hâlbuki varlık âleminde Kur’an’dan daha sağlam bir kaynak yoktur. İşte bu nedenle sözü edilen kuralların düzeltilmesi gerekmektedir.

4. Kural:

“سواء” kelimesinin mansûb okunması kötü bir okumadır; doğru okuma merfû okumadır.³⁶

Hâlbuki bu kuralın şu şekilde düzeltilmesi gerekir: “سواء” kelimesini merfû okumak caiz olduğu gibi, mansûb okumak da caizdir. Her iki okuyuş da, vârid olmuştur. Nasb okunmasında bir sakınca yoktur.”

Biz bunu, Kur’an-ı Kerim’de “سواء” kelimesinin mansûb olarak varid olduğuna istinaden söylüyoruz. “سَوَاءٌ مَّحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ”³⁷ ayetinde mütevâtir yedi

³⁵ Ebu Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, III, 531.

³⁶ Sibeveyh, *el-Kitâb*, I, 233.

³⁷ Câsiye, 45/21.

kıraatin üçüne göre “سواء” kelimesi mansûb olarak okunmuştur. Bunlar Âsım’dan Hafs yoluyla gelen kıraat, Kisâî kıraati ve Hamza b. Habîb ez-Zeyyât kıraatleridir.³⁸ Ayrıca bu üç kıraatten başka selef-i salihden Zeyd b. Ali ve Half el-Âşîr gibi kıraat ulemâsı bu kelimeyi mansûb okumuşlardır.³⁹

Bundan başka “سواء” kelimesi Hacc suresindeki “الَّذِي جَعَلْنَا لِلنَّاسِ سَوَاءً”⁴⁰ ayetinde de mansûb olarak okunmuştur. İşte bundan dolayı İ’râbü’l-Kur’ân sahibi ez-Zeccâc “iki benzer örnekten birinde caiz olan şey, diğerrinde de caizdir” prensibine dayanarak bu ayeti, önce geçen “سَوَاءٌ مَّحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ” ayetiyle birlikte ele almış ve her ikisine de aynı hükmü vererek konuyu “Kur'an-ı Kerim’de bulunup da zâhiri Sîbeveyh’in *el-Kitâb* isimli eserindeki kurallarla çelişen kıraatler” başlığı altında incelemiştir.⁴¹

“الَّذِي جَعَلْنَا لِلنَّاسِ سَوَاءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ” ve “سَوَاءٌ مَّحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ” ayetlerinde “سواء” kelimesini mansûb olarak okuyan kıraat imamlarının kıraatleri, Sîbeveyh’in *el-Kitâb*’ındaki kurallarla çalışmaktadır.” diye ifade ettikten hemen sonra da “kıraat imamlarından -özellikle de yedi kıraat imamından- birisinin kıraatini yanlış olmakla nitelemekten Allah’a sığınırım.” demiştir.⁴²

Ben bu kuvvetli delil ile yetiniyor ve buna kendimden bir açıklama eklemek istemiyorum. Daha fazla bilgi edinmek isteyen kimse, daha önce zikretmiş olduğum Kur’an kıraatleriyle ilgili tezime müracaat edilebilirler.⁴³

Burada benim asıl maksadım, nahiv kurallarının konmasında öncelikle Kur’an naslarına dayanılması gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü en güvenilir kaynak Kur’an-ı Kerim’dir. Bu yüzden bu kuralı düzeltmek gerekir.

5. Kural:

“الضَّالِّينَ” kelimesinde olduğu gibi, iki sakin harften birincisinin med harfi olması hâli hariç, iki sakin harfin bir araya gelmesi caiz değildir. Birinci harfin sahîh sâkin olması durumunda, -İbn Kesîr kıraatindeki “إِذْ تَلَقَّوْنَهُ”⁴⁴ misalinde olduğu gibi- iki sâkin harfin bir araya gelmesi (dil açısından sakıncalıdır).⁴⁵

³⁸ Ebu Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, VIII, 47; *el-Muhezzeb*, II, 353.

³⁹ *el-Muhezzeb*, II, 353.

⁴⁰ Hacc, 22/25.

⁴¹ ez-Zeccâc, *İ’rabu’l-Kur’an*, 905.

⁴² ez-Zeccâc, *İ’rabu’l-Kur’an*, 917.

⁴³ *Sibeveyh ve Kıraatler*, 16.

⁴⁴ Nûr, 24/15.

⁴⁵ Bkz. Sibeveyh, *el-Kitâb*, II, 407.

Bu kuralın şu şekilde düzeltilmesi gerekir: “Birinci harf ister med harfi olsun, isterse sahih sâkin bir harf olsun, iki sâkin harfin bir araya gelmesi caizdir. İbn Kesir kıraatindeki “إِذْ تَلَقَّوْنَهُ” ve benzeri okuyuş biçimlerinde (dil açısından) bir sakınca bulunmamaktadır.”

Ben bunun câiz olduğunu Kur’an’ın yedi kıraatinden biri olan İbn Kesir kıraatine istinaden söylüyorum. İleride ayrıntısı ile geleceği üzere bu durum bir değil birçok ayette vâki olmuştur. Ayrıca malumdur ki, İbn Kesir yedi kıraat imamından birisi olmakla birlikte, İbn Mücâhid onu, kıraat imamları sıralamasında ikinci sıraya koymuştur.⁴⁶

Buna ilaveten el-Bezzî de, Kur’an’da otuz bir yerden geçen ve Kurrâ’nın ıstılahında “تأت البي” (Bezzî’nin tâları) diye bilinen bir okuyuş tarzını İbn Kesir’den rivayet etmiştir. Ancak ihtilaf konusu, kendisinden önce sahih sâkin bir harf bulunan “ت” harfleriyle sınırlı kalmaktadır. İşte, Kur’an-ı Kerim’in birçok ayetinde mütevâtir yedi kıraatten birisinde varid olmasına rağmen nahivcilerin çoğu bu kıraatleri reddetmektedir. Aşağıdaki ayetlerde bu kullanım görülmektedir:

“إِذْ”⁴⁸, “وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ”⁴⁷, “هَلْ تَرَبُّصُونَ بِنَا إِلَّا إِخْدَى الْحُسَيْنِينَ”⁴⁹ Bu ayetlerde geçen “ت” harflerinin hepsi, kendisine güvenilen muhkem yedi kıraatten birisine göre, şeddelidir. Bu sağlamlık ve güvenilirliğe rağmen, görüyoruz ki; İbn-i Hâleveyh, “ذ” harfinin sakin, “ت” harfinin şeddeli okunmasıyla “إِذْ تَلَقَّوْنَهُ” şeklindeki İbn Kesir kıraatini eleştirerek “iki sâkin harf bir araya geldiği için, böyle bir okuyuş nahivde tercih edilen bir görüş değildir.” demektedir.⁵⁰

Doğrusu, insafla diyebiliriz ki İbn-i Hâleveyh bunu diğer nahivcilerden daha yumuşak bir dil ile ifade etmiştir. Hiç olmazsa onların yaptığı gibi, bu kıraati tamamen reddetmemiştir. Mesela Sîbeveyh:

“Peşinde kendisinin aynısı bulunan harekeli bir harften önce, sahih sâkin bir harf bulunursa “إِذْ تَلَقَّوْنَهُ” (açılımda olduğu gibi), bu harekeli harfi sâkin kılmak caiz olmaz. Ancak istersen, orada bir harekeli harf bulunduğunu hafifçe belirterek okuyabilirsiniz” demiştir.⁵¹

⁴⁶ İbn-i Mucâhid, *el-Muhezzeb fi'l-Kırââtî'l-'Aşr*, s. 7.

⁴⁷ Tevbe, 9/52.

⁴⁸ Hûd, 11/3.

⁴⁹ Nûr, 24/15.

⁵⁰ İbn-i Hâleveyh, *el-Hucce fi'l-Kırââtî's-Seb'a*, 235.

⁵¹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, II, 407.

Daha sonra Seyrafi, Sibeveyh'in sözünü şerhederek: "... Bu kural med harflerinin dışındaki harfler için geçerlidir, " وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ " ⁵² ve " إِذْ تَلْفَوْا بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ بِالْجَبَلِ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَيِّبًا " ayetlerinde olduğu gibi. Sibeveyh ve ona tabi olanlar bu "ت" harfinin sâkin kılınmasını caiz görmüyorlar" demiştir. Nahivcilerin büyük bir çoğunluğu bu mütevâtir sabit kıraati reddetme hususunda aynı minval üzere hareket ederek nahiv kurallarına takılıp kalmışlar ve sağlam Kur'an metnine tutunmamışlardır. Bu konuda daha fazla açıklamaya gerek bırakmayan Ebû Hayyân'ın şu sözü bize yeter:

"el-Bezzî'nin kıraati sağlam bir yolla gelmiş ve ümmet onu kabul etmiştir. Zira ilim, Basralıların söyledikleri ve naklettikleri şeylerle (nahiv kurallarıyla) sınırlı değildir. Sen onların 'Bu caiz değildir' sözlerine kulak asma."

İşte bütün bunlardan dolayı nahiv kurallarının mutlaka düzeltilmesi gerektiğini söylüyoruz.

6. Kural:

"Cevap cümlesi olmayıp fâu'l-cezâiyeden sonra gelen muzâri fiil, merfû olur. Mansûb olması zayıf bir görüştür, hatta lahdır."⁵³

Bu kuralın şöyle düzeltilmesi gerekir:

"Cevap cümlesi olmayıp fâu'l-cezâiyeden sonra gelen muzâri fiil, daha çok merfû olur. Ancak mansûb olması da caizdir."

Ben bu düzeltmeyi, Kur'an-ı Kerim kıraatlerinden iki mütevâtir kıraate dayanarak öneriyorum. Bunlar, İbn Âmir ve Kisâî kıraatleridir. Bunların her ikisi de sika (güvenilir) derecede olup cerhten uzaktırlar. Onların her ikisi de "إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ" ⁵⁴ ayetindeki "يَكُونُ" muzâri fiilini mansûb olarak okumuşlardır.

Onlara göre mansûb okunan fiili muzâri, sadece bu ayetteki "يَكُونُ" fiili ile sınırlı değildir. Bilakis onlar "إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَادْنَاهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ" ⁵⁵ ayetindeki fiili de mansûb olarak okumuşlardır.

İbn Âmir, Kur'an-ı Kerim'de iki yer hariç⁵⁶ başına "ف" harfinin geldiği bütün yerlerdeki fiili muzâriyi mansûb okumuştur. Bu durumda olan mansûb fiillerin Kur'an'da çokça örnekleri olmakla birlikte İbn Âmir ve Kisâî'nin kıraa-

⁵² Hûd, 11/3.

⁵³ Sibeveyh, *el-Kitâb*, I, 423.

⁵⁴ Yâsin, 36/82.

⁵⁵ Nahl, 16/40.

⁵⁶ Bkz. Âl-i İmrân, 3/59; el-En'âm, 6/73.

tinin sağlamlığına tam güvenildiği halde görüyoruz ki, nahivcilerin çoğunluğu kural belirlemede Kur'an naslarını esas almayıp ayetlerdeki kullanımı az vaki olmuştur diyerek kurallara dâhil etmemişlerdir. En azından bizim dediğimiz gibi "Daha çok merfû olur. Ancak mansûb olması da caizdir." diyememişlerdir.

Madem bunu yapmadılar, bari mütevâtir kıraatleri eleştirmekten uzak dursalardı. Öyle ki onlar devamlı eleştiren konumda olup, kıraatleri zayıflıkla lahn (hatalı) olmakla nitelemişlerdir. Nitekim *el-Bahru'l-Muhît*'te geçtiği üzere İbn Atiyye, Ahmed b. Musa'dan naklen İbn Âmir kıraatinin lahn (hatalı) olduğunu söylemiştir.⁵⁷ Bundan dolayı Ebû Hayyân, bu mütevâtir kıraati hatalı olmakla niteleyenlerin hâline acımış ve onların küfre girebileceğinden endişe ederek şöyle demiştir:

"Bu mütevâtir kıraatin hatalı olduğunu söylemek kişiyi küfre kadar götürebilecek çirkin bir günahdır."⁵⁸

Biz böyle söylemekten Allah'a sığınırız.

Kur'an nahvinin birçok yerde, alışılmış nahiv kurallarından farklı olduğuna gören değerli okuyucu, nahiv kurallarının Kur'an kıraatleriyle çatıştığı durumlarda, sağlam Kur'an kıraatlerine dayanarak nahiv kurallarının düzeltilmesi gerektiği konusunda, umarım ki benimle aynı kanaattedir.

7. Kural:

"Ayrı ayrı kelimedede bulunan aynı cinsten iki harfin idğâm edilmesi (idğâm-ı misleyn) câiz değildir. Bu durum birinci harften önceki harf, sahih sâkin bir harf olduğu takdirde böyledir. Ebû Amr kıraatine göre bu gibi yerlerde vaki olan kıraat ise zayıftır, hatta caiz değildir."⁵⁹

Bu kuralın şöyle düzeltilmesi gerekir:

"Birinciden önceki harf ister illet harfi olsun⁶⁰ isterse sahih sâkin bir harf olsun, ayrı ayrı kelimedede bulunan aynı cinsten iki harfin idğâm edilmesi caizdir."

⁵⁷ Bkz. Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, I, 365.

⁵⁸ A.g.e., 1/365.

⁵⁹ Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, II, 39.

⁶⁰ "هذا ثوب بكر" örneğinde olduğu gibi Kûfelilere göre, iki "ب" harfinin birbirine idğâm edilmesini câizdir. Çünkü birinci "ب" harfinden önce gelen harf (ج) cezimlidir. Ayrıca bkz., Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, II, 39.

Ben bu düzeltmeyi, mütevâtir yedi kıraatten biri olan Ebû Amr b. el-'Alâ kıraatine dayanarak söylüyorum. Ona göre “شَهْرُ رَمَضَانَ”⁶¹ ifadesinde “ر” harfi diğer “ر” harfine idğam edilerek okunmaktadır.

Ebu Amr'ın güvenilir kıraat imamlarından biri olması bunun için yeterlidir. Ayrıca, böyle bir idğam Arapçada vaki olmuş ve güvenilir dil bilgileri tarafından kullanılmıştır. Nitekim İbnü'l-Cevzî demiştir ki:

“Kûfeli nahivciler, “شَهْرُ رَمَضَانَ” ifadesini Araplardan idğamlı olarak işittiklerini nakletmişlerdir.”⁶²

Ancak nahivcilerin çoğu, koymuş oldukları kurallarla uyumlu olmadığı gerekçesiyle, bu tür idğâmı reddetmişlerdir. Onlara göre, kurallarının bu kıraatle uyuşmayan yönü “شَهْرُ” kelimesindeki “ر” harfinden önceki harfin, sahih sâkin bir harf olmasıdır. Şayet bu harf illet harfi olsaydı, o zaman hepsine göre de idğamla okumak caiz olacaktı.

Onlar böyle söylüyorlar; biz de diyoruz ki: Madem böyle bir idğam hem mütevâtir kıraatte hem de Arap dilinde vâki olmuştur, öyleyse illet harfinin yanı sıra sahih harfi de kapsayacak şekilde bu kuralın alanı geniş tutulmuş olsaydı daha iyi olmaz mıydı?

Şüphesiz ki, varid olan şahidlerin hepsini kapsadığı için nahiv kuralı, bu genişletme ile daha kuvvetli olurdu. İşte sağlam dil kurallarının bir metoda bağlanmasında en uygun durum budur.

Mütevâtir bir kıraatin kabul edilmeyişi, ona az veya çok herhangi bir zarar vermez. İbnü'l-Cevzî der ki:

“Birkaç nahivcinin kabul etmediği nice kıraatler vardır ki onların reddetmeleri kabul görmemiştir. Bilakis, selef-i salihînden olup itibar edilen kıraat bilgileri bu kıraatlerin kabulü hususunda görüş birliğine varmışlardır.”⁶³

el-İthâf sahibi de, nahivcilerin bizzat kıraat hakkındaki konularına değinerek:

“İki sakin harfin bir araya gelmesi durumunda, klasik nahiv kurallarına uymuyor diye, idğam etmeyi zayıf sayanların görüşlerine uyulmaz.” demiştir.⁶⁴

Bu sebeple Arap dili, özellikle Kur'an-ı Kerim'in yedi mütevâtir kıraati gibi sağlam delillerle desteklendiği zaman, nahivcilerin naklettikleri kurallar-

⁶¹ Bakara, 2/185.

⁶² *en-Neşr fi'l-Kırââtî'l-'Aşr*, II, 335.

⁶³ *en-Neşr fi'l Kırââtî'l-'Aşr*, I, 10.

⁶⁴ *İthâfu Fudalâi'l-Beşer*, s. 154.

dan daha kapsamlı olacaktır. Bu hususta Ebû Hayyân'ın şu sözünü doğru buluyorum:

“Arapça, Basralıların çoğunluğunun naklettikleri ve tercih ettikleri kurallarla sınırlı değildir. Bilakis, nakledilen şey sağlam bir rivayet ise ona uymak gerekir.”⁶⁵

Ebû Hayyân'ın “ona uymak gerekir” sözünden hareketle vicdanımızın sesini dinleyip aziz kitabımızı ön planda tutmamız gerekir. Kur'an'ın muhkem kıraatlerine itimad ederek nahiv kurallarını güçlendiren ve onların alanını genişleten düzeltmeyi ancak bu şekilde yapabiliriz. Umarım ki bu düzeltme konusunda okurlarımız da benimle aynı görüştedir.

Sevap ve mükâfat Allah'tandır. Doğru yola ileten O'dur.

8. Kural:

“İstisnâ-i muferrağın (kendisinden istisna yapılan şeyin zikredilmediği istisna) olumlu cümlede kullanılması caiz değildir.”

Bu kuralın şu şekilde düzeltilmesi gerekir:

“İstisnâ-i muferrağın olumlu cümlede kullanılması caizdir.”

Ben bu düzeltmeyi, istisnâ-i muferrağın, Kur'an-ı Kerim'in çeşitli ayetlerde olumlu cümlede vaki olduğuna istinaden öneriyorum; meselâ “ضَرَبْتُ عَلَيْهِمْ”⁶⁶ ve “وَمَنْ يُؤَلِّمْ يَوْمئِذٍ دُبْرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَىٰ فِتْنَةٍ”⁶⁷ ayetlerinde görüldüğü gibi. Ancak nahivciler bunu kabul etmemişlerdir. İbn Mâlik'in *Teshîlü'l-Fevâid* isimli eserini şerheden İbn Akîl şöyle der:

“Olumlu cümlede istisnâ-i muferrağ bulunmaz. Mesela “قام إلا زيد” denilmez. Çünkü böyle bir cümle anlam itibarıyla imkânsızdır.”⁶⁸

İbn Mâlik *Şerhu'l-Kâfiyeti's-Şâfiye* isimli eserinde de şöyle demektedir:

“İstisnâ-i muferrağ ancak olumsuz veya olumsuzza benzer cümlelerde bulunur. Olumsuzdan maksadın ne olduğu açıktır. Olumsuzza benzer olanlar ise “لا يقيم إلا”⁶⁹ ve “زيد” gibi cümlelerdir.”

el-Eşmûnî şöyle der:

“Olumlu cümlelerde istisnâ-i muferrağ bulunmaz.”⁷⁰

⁶⁵ Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîd*, II, 39.

⁶⁶ Âli İmrân, 3/112.

⁶⁷ Enfâl, 8/16.

⁶⁸ *el-Musâid alâ Teshîli'l-Fevâid*, I, 954.

⁶⁹ *Şerhu'l-Kâfiyeti's-Şâfiye*, II, 708.

İbn Akîl de “Bu istisnâ-i muferrağ olumlu cümlelerde bulunmaz” der.

İbnü'l-Hâcib ise bunun caiz olabilmesi için iki şart öne sürmektedir. es-Sabbân da bu iki şartı özetleyerek şöyle demektedir:

“Kelâmda cümlenin esas unsurlarından fazla kelimenin olması ve bunu söylemekten bir fayda hâsıl olması (cümlenin muhal olmaması) şartıyla İbn Hâcib olumlu cümlelerde istisnâ-i muferrağ caiz görmüştür. “قرأتُ إلا يومَ كذا” gibi. Çünkü her gün okuyup günlerden bir gün okumama imkânı vardır. Ancak “ضربتُ إلا زيداً” misali caiz değildir. Çünkü Zeyd’in dışındaki tüm insanları dövmek imkânsızdır.”⁷¹

Nitekim es-Şeyh Muhyiddîn bu konuyu güzel bir şekilde özetleyerek şöyle demektedir:

“Bu konuda nahivciler iki görüşe ayrılmaktadırlar:

1. Çoğunluğun görüşü: Olumlu cümlelerde istisnâ-i muferrağ kesinlikle vaki olmaz. Bunun sırrı şudur: Sen “ضربتُ إلا زيداً” dediğin zaman ‘Zeyd hariç bütün insanları dövdüm, demiş olursun ki bu imkânsızdır.

2. İbnü'l-Hâcib’in görüşü: İstisnâ-i muferrağ iki şartla olumlu cümlelerde bulunabilir.

a. ل’den sonra gelen kelime (cümlenin esas unsurlarından) fazla olmalıdır.

b. Cümle mufid (açıklayıcı, faydalı) olmalıdır.

Mesela: “يومَ الجمعة” cümlesindeki “قرأتُ إلا يومَ الجمعة” ifadesi, cümlenin asıl unsuru olarak düşünülse veya yararlı bir cümle olmaz ise, böyle bir istisna caiz olmaz.”⁷²

Ancak Üstad ‘Udayme istisnâ-i muferrağın olumlu cümlelerde kullanıldığını ispat için on sekiz ayete işaret etmiştir. O, özetle şöyle der:

“Nahivciler, istisnâ-i muferrağın olumlu cümlelerde bulunmasını kabul etmiyorlar. Buna gerekçe olarak da, böyle bir cümlenin imkânsız olan (muḥâl) bir manayı veya bir yalanı içeriyor olmasını ileri sürmektedirler. Hâlbuki Kur'an-ı Kerim'in on sekiz ayetinde, istisnâ-i muferrağ olumlu cümlelerde bulunmaktadır. Hatta bunlardan bazı ayetlerde, nefy (olumsuzluk) ile yorumlanması bile çok uzak olan olumlu cümlelerde kullanılmıştır: Bunlardan bazıları şu ayetlerdir. “وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا”⁷³ “لَتَأْتُنِّي بِهِ إِلَّا أَنْ يُحَاطَ بِكُمْ”⁷⁴ “وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ”⁷⁵ “عَلَى الْخَاشِعِينَ”⁷⁵

⁷⁰ Şerhu'l-Eşmûnî, s. 150.

⁷¹ Hâşiyetu's-Sabbân ale'l-Eşmûnî, II, 150.

⁷² Minhātu'l-Celîl ala Şerhi İbn-i 'Akîl, I, 511.

⁷³ Bakara, 2/45.

⁷⁴ Bakara, 2/143.

⁷⁵ Yusuf, 12/66.

Şeyh ‘Udayme bu ayetleri delil olarak zikretmiştir; ancak nahivciler kabul etmeyerek tevil yoluna gitmişler ve bir türlü itirafa yanaşmamışlardır. Onlar istisnâ-i muferrağın olumlu cümlelerde bulunduğu ayetleri şöyle yorumlamışlardır: “وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ” ayetinde olumsuz cümleye benzerlik vardır. Çünkü mana, “وَإِنَّهَا لَا تَخْفُفُ وَلَا تَسْهَلُ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ” demektir. “ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ” şeklinde yorumlamışlardır. “لَا يَعْتَرُونَ وَلَا يَأْمَنُونَ إِلَّا بِعَهْدٍ” ayetini de; “الذِّلَّةُ الَّذِينَ مَا تَقْفُوا إِلَّا بِحَبْلِ مِنَ اللَّهِ لَا يُولَىٰ” ayetini ise “وَمَنْ يُؤَلِّمِهِمْ يُؤَمِّدْ دُبْرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ أَوْ مُتَحَرِّزًا إِلَىٰ فِتْنَةٍ” şeklinde tevil etmişlerdir.⁷⁶

Ben, nahivcilerin çok sayıda olan bu ayetlerdeki kullanım şeklini kabul etmelerini isterdim. Çünkü onların yapmış olduğu bu yorumlar kendilerini de bizi de ikna etmemiştir. Başarı Allah’tandır.

9. Kural:

“Mütekellim “ي” sını “بمصرخي” gibi kelimelerde meftûh okumak vâcibtir. Meksûr okunması caiz değildir.”⁷⁷

Bu kuralın şöyle düzeltilmesi gerekir: “بمصرخي” gibi kelimelerde mütekellim “ي” sı çoğu zaman meftûh okunur. Meksûr okunduğu yerler de vardır.

Bu ikisi arasındaki fark şudur: Yaygın olan nahiv kuralı mütekellim “ي” sını meksûr okumayı caiz görmeyerek reddediyor. Fakat düzeltilmiş haliyle bu kural, Kur’an-ı Kerim’in yedi mütevâtir kıraatinden biri olan Hamza b. Habîb ez-Zeyyât kıraatinde vaki olmasına istinaden kesre okumayı caiz görerek tamamen reddetmiyor. Öyle ki, sika olan bu kıraat âlimi hakkında Ebû Hayyân şöyle der:

“Hamza, Allah’ın kitabından hiçbir harfi, kendisine ulaşan bir haber olmadıkça, okumamıştır. O, sâlih, vera’ sahibi ve hadiste sikadır (güvenilir bir kimse).”⁷⁸

Hamza’dan başka, Yahya b. Vessâb, el-A’meş, Humran b. A’yun ve tabinden bir gurup da mütekellim “ي” sını kesre okumuşlardır.

Bütün bunlara rağmen nahivcilerin çoğunluğu senedin doğruluğuna aldırmış etmeksizin kesre okumayı reddetmekle kalmayıp bu kıraati; kusurlu, hatalı, çirkin, zayıf, kerih, galat, asılsız, şâz olmakla nitelemişler ve “Bu kıraat (dil açısından) kötü ve çirkin bir kıraattir.” demişlerdir. Ebû Ubeyd şöyle der: “Kıraat âlimleri bu konuda yanılmışlardır. Çünkü “ب” harf-i cerrinin, kendinden son-

⁷⁶ Şerhu’l-Kâfiyeti’ş-Şâfiye, II, 708-709.

⁷⁷ İbrahim, 14/22.

⁷⁸ Ebu Hayyân, el-Bahru’l-Muhît, III, 159.

raki kelimeyi kesre yaptığını zannetmişlerdir. (Oysa harf-i cer her zaman kesre yapmaz.)

Nahivci Nasîr de Hamza'ya ait bu kıraatin hatalı olduğunu söylemiştir. Diğer bazı nahivciler de bunu Hamza'nın bir yanılığası olarak görmüşlerdir.

İşte bütün bunları mütevâtir bir kıraat hakkında söylüyorlar. Buna karşılık *el-Beyân* sahibi bu kıraati şiddetle savunarak bizzat bu ayette, kesre okunacağına dair rivayeti, fetha okunacağına dair rivayetten daha kuvvetli sayıyor. Gerekeşi de "بمصرخي" kelimesindeki "ي" harfinin harekesiyle, ondan hemen sonra gelen "إلى" harfindeki hemzenin harekesi arasındaki uyumdur.

Ayrıca, mütekellim "ي"nın meksûr okunması, Kur'an-ı Kerim'in başka ayetlerinde de vaki olmuştur. Nitekim Ebû Amr b. el-'Alâ, Kur'an-ı Kerim'de gelen istisnasız bütün "يا بني" kelimelerindeki "ي" harflerini kesre okumuştur. ed-Dûrî'nin Ebû Amr'dan rivayetinde de meksûr okunmuştur. Nitekim *Hedyü'l-Beriyye* sahibi şöyle der: Böyle kelimenin sonunda bulunan "ي" harfini ed-Dûrî kesre ile okumuştur. Bu, Kur'an'da altı yerde geçmektedir. Hûd Sûresi, 42; Yusuf Sûresi, 5; Saffât Sûresi, 102; Lokman Sûresi, 13; Lokman Sûresi, 16 ve Lokman Sûresi, 17.

Bütün bunlar mütevâtir kıraatlerdendir. Üstelik "ي" harfini meksûr okuyan sadece Ebû Amr değildir. Özellikle Hûd suresinde ayetteki "ي" harfini, yedi kıraat imamından altısı kesre ile okumuşlardır. İbn Mücâhid *Kitabü's-Seb'a* isimli eserinde şöyle der: İbn Kesîr, Nâfi, Ebû Amr, Hamza, İbn Âmir ve el-Kisâî "يا بني" kelimesinde "ي" harfini meksûr okumuşlardır. "ابن" kelimesi müfred olduğunda da aynı şekilde "ي" harfini meksûr okumuşlardır.

Tüm bu söylenenlere ilaveten şöyle diyebiliriz: "ي" harfinin meksûr okunması, fasih Arapçada vaki olmuş, seçkin dil bilginleri bunu dili bozulmuş Araplardan işitmişler, nakletmişler ve bu okuyuş doğrudur, demişlerdir. Onlardan bazıları Kutrub, el-Ferrâ, el-Kâsım b. Ma'n ve Ebu 'Amr b. el-'Alâ'dır.

Bu okuyuş, aslı olmayan bir okuyuş değildir. Asil Arap kabilelerinden biri olan Beni Yebu' kabilesi böyle okumuştur. Onlar Temîm'e mensûb olmakla övünen bir kabiledir. Ayrıca bu okuyuş, el-Ağleb el-İclî ve en-Nâbiğa ez-Zübyânî gibi meşhur şairlerin şiirlerinde de vaki olmuştur.

İnanıyorum ki, İbrahim suresindeki bu ayette ve daha birçok ayette bulunmakla birlikte fasih Arap dilinde yer alan bu mütevâtir kıraatin doğruluğu konusunda değerli okuyucu da benimle aynı kanaattedir.

İşte bundan dolayı bu nahiv kuralının yerine, biraz önce yaptığımız düzeltmeyi koymamız gerekir. Şüphesiz ki bu düzeltme nahiv kuralını güçlendi-

recek, onun alanını genişletecek ve en önemlisi Kur'an nasları olan şahitlerin hiçbirisi o kural dışında kalmayacaktır.

Kâinatta en güvenilir kaynak Kur'an-ı Kerim olduğu için, bütün kuralarda onu esas almamız, kuralların belirlenmesinde kaynak olarak ilk önce ona müracaat etmemiz ve merhum Ebû Zekeriyâ el-Ferrâ'nın daha önce düşmüş olduğu ilginç konuma düşmememiz gerekir. Zira o, bu ve benzeri kıraatleri kabul etmemiş, sonradan bir Arap şiirindeki bir beyitte bunu duyunca da, bu kıraatin doğruluk yönünü araştırmaya başlamıştır.

el-Ferrâ, "ما أتم بمصرخي" ayetini açıklarken şöyle demiştir:

"بمصرخي" kelimesindeki "ي" harfi meftûhtur. Fakat el-A'meş ve Yahya b. Vessâb bunu meksûr okumuşlardır. Muhtemel ki bu okuyuş, Yahya'nın zamanında yaşayan kıraat âlimlerinin bir yanılmasıdır ki o zamanda yanılığdan kurtulan pek azdır. Ya da Yahya, "بمصرخي" kelimesindeki "ب" harfinin, bütün kelimeyi cer ettiğini zannetmiştir. Hâlbuki orada mütekellim "ي"si bundan hariçtir."⁷⁹

el-Ferrâ bu kıraati (kesre okumayı) reddedikten sonra şöyle demektedir:

"Bir Arap'ın "قال لها هل لك يا تافى قالت له ما أنت بالمرضى" şeklinde şiir söylediğini ve "في" kelimesindeki "ي" harfini kesreli olarak okuduğunu işittim. Şayet bu doğru ise o, iki sakin harfin bir araya gelmesinden dolayı, sonuncu harfi meksûr okumuştur. Bunun benzeri olarak, Araplar "ذ" harfinin esresiyle "لم أراه منذ اليوم" ve "ذ" harfinin zammesiyle "مذ اليوم" derler. Burada "ذ" harfinin mazmûm okunması daha uygundur. Çünkü kelimenin asil harekesi zammedir. Aynen bunun gibi, "مصرخي" kelimesindeki "ي" harfi de aslı fetha olmakla birlikte, kesreyle okunmuştur."⁸⁰

Bu konuda el-Bağdâdî'nin şu açıklaması başka söze ihtiyaç bırakmıyor:

"el-Ferrâ'nın ileri sürdüğü gerekçenin doğruluğu hakkında nasıl davrandığına bakınız. Bizzat Arap'tan kendisinin işittiğini söylüyor; sonra da 'şayet bu doğru ise...' diyor.

el-Ferrâ'nın bu kıraat hakkındaki konumuna bir bakalım. Kendisi önce bu (kesre) kıraatini reddediyor. Sonra da bir şekilde bu kesre kıraatine değinmeye çalışıyor! O'nun en büyük yanılması, bu kıraati reddederken, (rivayeti hesaba katmayıp) bunu sadece bir kıraat (okuyuş) olarak ele almasıdır. Bundan dolayıdır ki o, Kur'an-ı Kerim kıraatleriyle ilgili olsa bile, rivayeti hesaba katmama konusunda bazı nahivcilerin yöntemlerine göre hareket ederek, kıraat âlimlerine hata (vehm) isnadında bulunmuştur. Ne yazık ki, sonra da bir Arap şiiri işitince, şiire olan

⁷⁹ el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'an*, 163.

⁸⁰ el-Bağdâdî, *Hizanetu'l-Edeb*, IV, 327.

itimadları kıraatlerle ilgili rivayetlere itimadlarından daha fazla olan nahivciler gibi açıklamalara başlamıştır.”⁸¹

Ne olursa olsun, Kur'an kıraatlerine güvenilmesi, şiir veya nesr gibi beşer sözlerine karşı bunlara öncelik verilmesi, Kur'an naslarına bütünüyle itimat edilmesi ve kural belirlemede ilk kaynak olarak, onların ele alınması gerektiği konularında, Allah'ın kitabı için gayretli olan değerli okuyucudan benim bütün isteğim sesini benim sesimle birlikte yükseltmesidir. Başarıyı veren Allah'tır.

10. Kural:

“معايش” kelimesinin hemze ile yazılması caiz değildir. Hemze ile vaki olanlar hatalı olup, onlara iltifat edilmez.”⁸²

Bu kuralın şöyle düzeltilmesi gerekir:

“معايش” kelimesinin hemze ile yazılması caizdir. Hemze ile yazılması hata değildir. Hemze ile okunduğuna dair rivayetler mevcuttur.

Biz bunu çeşitli kıraatlere istinaden söylüyoruz. Nâfi ve rivayetlerin birisinde İbn Âmir gibi kıraat âlimlerinin yanı sıra el-A'rec, Zeyd b. Ali ve el-A'meş gibi birçok âlim “ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ”⁸³ ayetinde “مَعَايِشَ” kelimesini hemzeli okumuşlardır.

Buna ilaveten açıkça diyoruz ki:

“İbn Âmir hâlis bir Araptır. İ'rab ile ilgili hatalar ortaya çıkmadan önce Kur'an'ı Osmân b. Affân'dan öğrenmiştir. Nâfi de tabiinden yetmiş kişinin yanında okumuştur. O, fesahat, zabt ve sika olmak bakımından çok meşhur biridir. el-A'rec de tabiin dönemi büyük kıraat âlimlerinden birisidir. el-A'meş, zabt, ezber ve sika olma yönüyle önemli bir konuma sahiptir. Zeyd b. Ali ise, fesahat ve ilimde, kolay kolay kimsenin ulaşamadığı bir mertebeye sahiptir.”⁸⁴

Ayrıca Araplardan bu kelimenin hemze ile okunduğuna dair rivayetler de varid olmuştur. Nitekim eş-Şihâb şöyle der:

“معايش” kelimesinin hemze ile okunduğu Araplardan duyulmuştur. O halde hemze ile okumayı hatalı bulanlar, kendileri hata etmişlerdir.”⁸⁵

⁸¹ Ahmed Mekki el-Ensârî, , *Ebu Zekeriyya el-Ferrâ ve Mezhebuhu fi'n-Nahvi ve'l-Luğa*, s. 387.

⁸² *el-Musannef ale't-Tasrîf*, I, 307.

⁸³ A'raf, 7/10.

⁸⁴ Ebu Hayyân, *el-Kırâât ve'l-Lehecât*, s. 180.

⁸⁵ *Hâşiyetu's-Şihâb ala Tefsiri'l-Beydâvi*, IV, 152.

Gerçekten de bu okuyuşu hatalı bulanın kendisi hatalıdır. Çünkü ciddi, bilimsel bir araştırmada temel ilke önce rivayete bakarak sahih rivayeti tercih etmektir. Bu sebeple, nahiv kuralları ile uyuşmuyor diye, vârid olan şahidleri hatalı saymamız doğru olmaz. Fakat “bu gibi kelimelerin hemze ile kullanımı azdır” veya “bunlar bazı rivayetlerle sınırlıdır” gibi ciddi bilimsel açıklamalar yapılması mümkün olabilirdi. Bu itibarla, hemze ile okumanın hatalı olduğunu söylemek caiz değildir. Nitekim Ebû Hayyân şöyle der:

“Nahivcilerin çoğu, kıraat âlimlerine su-i zanda bulunuyorlar. Nahivcilerin bu tutumu doğru değildir.”⁸⁶

Ebû Hayyân bu sözünü, nahivcilerin bu kıraati hatalı bulup onu yanlışlıkla niteleyerek “معايش” diye hemze ile okuyan Medine ehlinin bu kıraati hatalıdır; buna iltifat edilmez” demelerine karşılık söylemiştir.⁸⁷

el-Mâzinî bu kıraati açıkça hatalı saymış, İbn-i Hâleveyh de “Kim bu “ي” harfini hemze şeklinde okursa, hata etmiş olur. Hârice’nin Nâfî’den hemze okunacağına dair rivayeti sahih değildir.” diyerek hemze olarak okunmasını hatalı saymıştır.⁸⁸

Bunlara karşılık Zeccâc şöyle demektedir:

“Bütün Basralı nahivciler, hemze ile okumanın hatalı olduğunu iddia ediyorlar. Ben ise bu “معايش” kelimesinin “صحيفة صحائف” den başka bir benzerini bilmiyorum. O halde bu kıraate güvenilmemesi gerekir.”⁸⁹

Onlar tüm bu sözleri, nahiv kurallarıyla rivayetlerin çatışması durumunda, nahiv kurallarını esas aldıkları için söylüyorlar. Hâlbuki önceden de belirttiğimiz gibi, doğru metot rivayetlerin nahiv kurallarından üstün tutulmasıdır. İşte bu sebeple nahiv kurallarının düzeltilmesi gerekmektedir.

11. Kural:

“أئمة” kelimesinde olduğu gibi aynü’l-fiilde olmayan ve peş peşe gelen iki hemzenin açık telaffuz edilmeleri caiz değildir. Buna aykırı okumalar yanlıştır.”⁹⁰

Bu kuralın şöyle düzeltilmesi gerekir: “İster aynü’l-fiilde olsun, isterse olmasın “أئمة” kelimesinde olduğu gibi peş peşe gelen hemzelerin açıkça telaf-

⁸⁶ Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, IV, 271.

⁸⁷ *el-Munsif ala’Tasrif*, I, 307.

⁸⁸ *İrâbu Selâsine Sûra*, s. 49.

⁸⁹ Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, IV, 271.

⁹⁰ İbnu’l-Cinnî, *el-Hasâis*, III, 143.

fuz edilmeleri caizdir." Ben bunu, Kur'an-ı Kerim'in yedi mütevâtir kıraatinden biri olan Cemhere'nin okumuş olduğu kıraate dayanarak söylüyorum.

Bilene hatırlatmak, öğrenciye de kolaylık sağlamak babından, hemzenin hükümleri hakkında kısa bir açıklamada bulunmamız belki daha güzel olur. Bu konuda Dr. Abdüssabûr'un şu sözlerine katlıyoruz:

"İki hemzenin peş peşe gelmesi durumunda kural şudur: Temîm kabilesinden bazı Araplar, (aynu'l-fiilinde olsun veya olmasın) her durumda bu iki hemzeyi açık telaffuz etmişlerdir. Meşhur Hafs kıraati de böyledir. Temîm kabilesinden bazı kimseler de, birinci hemzeyi belirtip harekesini uzatarak ve diğerini de hafifçe belirterek okumuşlardır ki, İbn Cinnî'nin Basralıların görüşü olarak zikrettiği okuyuş şekli budur. Hicazlılar ise her iki hemzeyi de biraz hafifleterek okumuşlardır."⁹¹

12. Kural:

"أئمة" kelimesindeki ikinci hemzenin "ي" harfine çevrilmesi caiz değildir. Onu "ي"ye çeviren kimse hatalı okumuştur ve tahrif etmiştir."⁹²

Bu kuralın şöyle düzeltilmesi gerekir: "أئمة" kelimesindeki ikinci hemzenin "ي" harfine çevrilmesi caizdir. Sarf ilminde de kural böyledir." Ben bu düzeltmeyi, Kur'an-ı Kerim'in yedi mütevâtir kıraatinden birkaçına dayanarak öneriyorum. Zira büyük kıraat âlimlerinden üç imam İbn Kesîr, Ebû Amr ve bir rivayetinde Nâfî "فَقَاتِلُوا أئمةَ الكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ" ayetindeki ikinci hemzeyi "ي" harfine dönüştürerek okumuşlardır.

13. Kural:

"برية" ve "نبي" kelimesinde hemzenin açık okunması yaygın olmayan bir okuyuştur."⁹⁴

Bu kuralın şöyle düzeltilmesi gerekir: "برية" ve "نبي" kelimelerinde hemzenin açık okunması kuvvetli bir lehçedir. Bunda hiçbir şekilde bir yanlışlık yoktur.

Ben bu düzeltmeyi, Kur'an-ı Kerim'in yedi muhkem mütevâtir kıraatinden biri olan Nâfî' kıraatine istinaden öneriyorum. O, "يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ "

⁹¹ Abdussabûr Şahin, *el-Kiraatu'l-Kur'aniyye*, s. 179.

⁹² Zemahşerî, *el-Kesşâf*, II, 142.

⁹³ Tevbe, 9/12.

⁹⁴ Sibeveyh, *el-Kitâb*, II, 163.

“النَّبِيَّ” ve “إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ”⁹⁵ ve “النَّبِيَّ” ve “الْبَرِيَّةِ” kelimelerini “النَّبِيَّ” ve “الْبَرِيَّةِ” şeklinde hemzeli okumuştur.

Bilindiği gibi, Nâfi’ yedi kıraat âliminden biridir. İbn Mücâhid, mütevâtir kıraat âlimlerini saymaya onunla başlamıştır. Çünkü ona göre Nâfi’, tabiinden yetmiş kişinin yanında okuduğu için en sağlam kıraat onun kıraatidir.⁹⁷

Hemze ile okumak da sağlam bir kıraat olmasına rağmen, bazı nahivcilerin bunu azlık ve çirkinlikle nitelendirdiklerini görüyoruz. Mesela Sîbeveyh bu hususta şöyle der:

“Hicazlılardan bir gurup tahkik ehlinin “نَبِيَّ” ve “بَرِيَّةَ” şeklinde hemzeyle okudukları haberi bize ulaştı. Bu, azdır ve çirkin bir okuyuştur.”⁹⁸

Hicazlardan başka fasih Araplardan varit olan meşhur bir okuyuş biçimi olmasına rağmen, nasıl oluyor da burada hemzeyle okunması, azlıkla nitelendiriliyor? Üstelik hemzenin açık okunması, Arap lisanına tahfifle okunmasından daha fazla girmiştir. Bu konuda er-Râdî şöyle der:

“Asıl olan hemzeyi diğer harfler gibi açık okumaktır. Tahfif ise sonradan güzel görülmüştür.”⁹⁹

Yine, Cebrail’in (a.s.) kendi hevâsından konuşmayan Hz. Muhammed’e indirdiği mütevâtir muhkem yedi kıraatten birinde varit olmasına rağmen, nasıl hemzeyle okumak çirkinlikle nitelendiriliyor? Bu konuda Hz. Ali (r.a.) şöyle der:

“Kureyş, harfleri vurgulayarak okuyan bir kabile olmadığı halde, Kur’an Kureyş lisanıyla inmiştir. Eğer Cebrail (a.s.) Hz. Peygamber’e (a.s.) hemzeyi indirmeseydi bizler hemzeyle okuyamazdık.”¹⁰⁰

Burada Hz. Ali (r.a.), vahyin hemze kıraatiyle geldiğini söyleyerek bütün Kureyşlilerin yaptığı gibi o da bu kıraate saygı gösteriyor. Çünkü kıraat, doğal bir sünnettir. Buna karşılık nahivcilerin tutumlarına bakalım. Cebrail’in getirmiş olduğu vahiy, dil ehlinin şahidliği ile çirkinlikten uzak ve muteber olduğu halde, hemzeyle okumayı çirkinlikle niteliyoruz!

⁹⁵ Tahrîm, 66/1.

⁹⁶ Beyyine, 98/7.

⁹⁷ *el-Kırâât ve'l-Lehecât*, s. 216.

⁹⁸ *el-Kitâb*, 11/170.

⁹⁹ *Şerhu's-Şâfiye*, III, 31.

¹⁰⁰ İbrahim Enîs, *el-Lehecâtu'l-'Arabiyye*, s. 108.

İşte bütün bunlardan dolayı bazı kuralların düzeltilmesini uygun görüyoruz. Tek hemzeyle ilgili olan bu kuralın düzeltilmesi ve daha önce gördüğümüz iki hemzenin okunuşuyla ilgili kuralın düzeltilmesi bunlardan sadece birkaçıdır. Az önce de geçtiği gibi, Kur'an naslarıyla nahiv kuralları çatıştığında, Kur'an nahvini alışılmış nahivden ayıran bazı özelliklerin olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamlı araştırma esnasında daha birçok örnek göreceğiz. Ümit ediyorum ki, benim söylediğim şeylerin doğruluğuna değerli okuyucunun kalbi kanaat getirir. Başarının sahibi Allah'tır.

14. Kural:

“يؤدَّة، نُؤْلَةٌ، نصلية” gibi, sonu meczûm olan fiile bitişen harfin sakin kılınması caiz değildir. Bu konuda vaki olan kullanımlar ya hatadır veya kıraat imamlarının yanılmasıdır.”

Bu kuralın şöyle düzeltilmesi gerekir: “Meczûm fiile bitişen “و” harfinde işmâm, işbâ' ve ihtilâs¹⁰¹ caiz olduğu gibi, onun sâkin kılınması da caizdir.”¹⁰²

Burada bizim maksadımız, kusur, hata ve yanılğı gibi nitelendirmelerde bulunmaksızın, sakin okumanın da caiz olduğunu söylemektir. Biz bunun caiz olduğunu Kur'an-ı Kerim'in yedi mütevâtir kıraatinden olan Ebû Amr b. el-Alâ, Âsım, Hamza b. Habîb ez-Zeyyât gibi güvenilir ravi ve kıraat âlimlerinin kıraatlerine dayanarak söylüyoruz. Çünkü Yahya'nın Ebû Bekir'den, onun da Âsım'dan rivayetine göre meczûm fiile bitişen harf on yerde sâkin olarak gelmiştir. Nitekim İbn Mücâhid şöyle der:

“Bu konuda Âsım'dan, farklı rivayetler vardır. Ancak Yahya'nın Ebû Bekir kanalıyla Âsım'dan aldığı rivayete göre Âsım şu kelimelerin hepsinde “و” harfini sakin okumuştur: “يؤدَّة، نُؤْلَةٌ، نصلية، يتقه، يرضه، خيراً، شراً يره، أن لم يره أحد، يأتته مؤمناً”¹⁰³

Böylece, birçok ayet ve kıraatte “و” harfinin sakin okunduğunu görmekteyiz. Bu, Kur'an-ı Kerim'in yüce kıraatlerinden biri olmakla birlikte, fasih Araplardan da nakledilen sahih bir kullanımdır.

Bu sağlamlığına rağmen, bazı nahivcilerin bu kıraati hatalı olmakla nitelendirdiklerini görmekteyiz. Nahivcilerden Ebû İshâk ez-Zeccâc şöyle demektedir:

¹⁰¹ İşmâm: Sakin harften sonra (u diyormuş gibi) dudağı yummandır, İşba': Vezin veya kafiye için bir kelimeye (I) gibi bir harf ilavesidir, İhtilas: Harekenin üçte ikisini söyleyip üçte birini terk etmeye denir.

¹⁰² İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a*, s. 207; *el-Muhezzeb*, s. 127.

¹⁰³ İbn-i Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a*, s. 210.

“Kıraat âlimlerinden, rivayet edilen “” harfinin sakin okunması hatalıdır. Çünkü “” harfinin meczûm olması gerekmez. Meczûm olmayınca, geçiş anında sakin kılınması da caiz olmaz.”¹⁰⁴

ez-Zeccâc'ın sözü üzerine kendimden bir yorum katmak istemiyorum... Ancak ez-Zeccâc'ın, sakin okumayı hatalı bulmasına karşın, Ebû Hayyân'ın yapmış olduğu yorumda, benimle aynı görüşü paylaştığını düşünüyorum. Ebû Hayyân şöyle demektedir:

“Ebû İshak ez-Zeccâc'ın, “” harfini sakin okumak hatalıdır görüşü, bir şey ifade etmez. Çünkü bu, mütevâtir yedi kıraatten birisidir. Ayrıca bunun Basralıların imamı Ebu Amr b. el-'Alâ'dan nakledilmiş olması yeterlidir. Zira Ebû 'Amr fasih bir Arap'tır, bu okumayı duymuştur ve nahiv ilminde imamdır. Böyle olunca, bunu kolay kolay unutmaz. Ayrıca lügat ve nahivde imam olan el-Ferrâ da bunu caiz görmüş olup bunu, bazı Arapların hem geçiş hem de duruş anında cezimle okuduklarına bağlamıştır. el-Kisâ de, 'Ukayl ve Kilâb kabilelerinden bazılarının, kendisinden sonra harekeli bir harf bulunduğu “” harfini çabucak geçiştirerek okuduklarını; bazılarının da “” harfini sakin kıldıklarını rivayet etmiştir.”¹⁰⁵

Aslında Ebû Zekeriyya el-Ferrâ (v. 207/822), ez-Zeccâc (v.311/923)'dan daha önce bu sakin okumayı caiz görmüyor ve kıraat alimlerini yanılmakla, hata etmekle nitelendirerek şöyle diyordu:

“Kıraat âlimlerinde gördüğümüz hatalardan birisi de onların, “ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّى وَنُضَلِّهِ ”¹⁰⁶ ayetindeki “” harfini sakin olarak okumaları ve cezim i'rabının “” harfinde olduğunu sanmalarındır. Hâlbuki “” harfi, nasb mahallinde mef'ûldür. Fiil ise, sonunda “ي”nin düşmesiyle meczûmdur.¹⁰⁷

Ancak el-Ferrâ sonradan bu görüşünden vazgeçerek, “” harfinin sakin okunmasını caiz görmüş ve bunu bazı Araplardan nakletmiştir.¹⁰⁸ Fakat nahivcilerin çoğu el-Ferrâ'nın “”yi sakin okumayı reddeden görüşünden ve ez-Zeccâc gibi dilcilerin görüşünden etkilenmişlerdir. Bundan sonra, el-Ferrâ'nın “”yi sakin okumayı kabul ve red arasındaki istikrarsız görüşünü sorabilirsin.

Acaba ilk önce, kıraati (bir rivayet olarak değil de) sadece bir okuma tarzı olması yönüyle ele alarak reddetti de, sonradan “”nın sakin okunduğunu bazı Araplardan duyunca mı kabul etti? Bu konuda kesin bir şey söyleyemiyorum. Çünkü el-Ferrâ'nın sözlerinden hareketle zamansal bir sıralama yapmak müm-

¹⁰⁴ el-Kirâât ve'l-Lehecât, s. 140.

¹⁰⁵ Ebû Hayyân, el-Bahru'l-Muhît, II, 499.

¹⁰⁶ en-Nisâ, 4/115.

¹⁰⁷ el-Ferrâ, Meani'l-Kur'an, 163.

¹⁰⁸ A.g.e., aynı yer.

kün değildir. Ancak bazı nahivcilerin bakış açılarında genel anlayış, kıraat âlimlerinin hatalı oldukları ve bazı yanlışlara düştükleri fikridir.

İşte bu anlayış sebebiyle nahivciler, Kur'an kıraatlerinden yüz cevirmişler ve kural koymada onları esas kabul etmeyip, kuralların belirlenmesinde onları ilk kaynak saymamışlardır. Bu sebeple nahivde bir zayıflama başlamış ve alışılmış nahiv kurallarının birçoğunda bir kısım düzeltmelere ihtiyaç duyulmuştur.

Hak ve hakikati gözeterek diyoruz ki: Özellikle yedi kıraat âlimi şüphe edilmeyecek bir konumda olup, son derece güvenilir kimselerdir. Allah Resûlü'nden (s.a.v.) tamamen güvenilir bir rivayet olmadıkça, Allah'ın kitabından bir harf okumamışlardır. Onlara göre kıraat, tabi olunan bir sünnettir. Bunun doğruluğunu mütevâtir kıraatlerin bu dalıyla ilgilenen herkes bilir. İşte bu, Allah'a ve O'nun Resûlü'ne iman eden, O'nun yüce kitabı için gayret eden her Müslüman'ın inanması gereken ilimdir. Bu sebeple muhkem Kur'an naslarını müdafaa etmemiz, onlardan bütün şüpheleri kaldırmamız, karşısındaki bütün açıkları kapamamız onlar hakkında, kaynağı ve kusur isnat edenlerin kariyerleri ne olursa olsun, zayıflık, kusur ve şüpheli olmakla nitelenen hiçbir isnadı kabul etmememiz gerekir. Çünkü inancında sadık olan tüm Müslümanlar için Kur'an, her şeyden daha şerefli, daha büyük, ta'zime ve takdire daha layık bir kitaptır. Zira o, hikmet sahibi, övgüye layık olan Allah tarafından indirilmiş, önünden ve arkasından yanlısın bulaşmadığı mukaddes ve ebedi düsturumuzdur.

15. Kural:

“كل” kelimesi mefulü bih olduğu zaman nekira bir kelimeye muzâf olmaz.”

Klasik nahiv kuralına göre bu böyledir. Ne yazık ki Sibeveyh de “كل”nin mefulü bih olarak nekreye muzâf olmasını hoş karşılamamış, zayıf olarak nitelmiştir.”¹⁰⁹

Bu kuralı şöyle düzeltmek gerekir:

“كل” kelimesinin mefulü bih olarak nekira kelimeye muzâf olması caizdir.”

Ben bu düzeltmeyi Kur'an-ı Kerim'deki pek çok misale istinaden yapıyorum. Şöyle ki, değerli ilim adamı 'Udayme'nin ifade ettiği gibi “كل” kelimesi

¹⁰⁹ *el-Kitâb*, I, 274.

Kur'an-ı Kerim'de 36 yerde mef'ûlü bih olarak nekreye muzâf olmuştur. Nitekim o şöyle der:

"Sibeveyh'in kabul etmeye yanaşmadığı bu kural Kur'an-ı Kerim'de çokça geçmiştir. Zira "كل" kelimesi mef'ûlü bih olarak 36 yerde nekreye muzâf olmuştur. Sadece En'am suresinde şu misalleri görmek mümkündür:¹¹⁰ "وَأَنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا"¹¹⁰ "وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا"¹¹¹, "بِهَا وَعَلَى"¹¹², "وَوَحَّشْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قَبْلًا"¹¹³, "وَوَحَّشْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ"¹¹⁴, "وَوَحَّشْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ"¹¹⁵ "وَوَحَّشْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ"¹¹⁵

'Udayme sözlerine devamla şöyle demektedir:

"Nekira kelimeye muzâf olan "كل" kelimesi fâil, nâibü fâil, "كان"nin ismi "ان"ın haberi, mef'ûlü mutlak, zarf muzâfun ileyh ve başka şekillerde gelebilir."¹¹⁶

Ben üstad 'Udayme'nin zikretmiş olduğu 36 yeri gözden geçirdim. Buna ek olarak Bakara suresi 276. ayette de aynı kuralın kullanıldığına şahid oldum. Zira üstad 'Udayme buradaki "وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ"¹¹⁷ ayetini unutmamalıdır. Demek ki, 'Udayme bu ayeti görmeden En'am suresindeki ilgili ayetleri saymaya koyulmuştur. Nitekim ayetleri sıralamasından da bu anlaşılacaktır. Umarım siz de benimle aynı görüşü paylaşırsınız. Kur'an'da bu kadar çok delil teşkil eden nass varken nasıl oluyor da bu kullanım zayıf olarak addedilebilir. 37 yerde kullanılan bu üslup hiç zayıf görülebilir mi? Sağlam bir kural için Kur'an'daki sadece bir nassın bulunması yeterli iken otuzu aşkın Kur'an ayetine dayanan kural için ne demeli!

Bu konuda şiir ve güvenilir nesirden zikredilebilecek sayısız deliller vardır. Ayrıca her araştırmacı küçük bir çaba ile onlarca ve yüzlerce delile ulaşabilir. Ancak şunu belirtmeliyim ki şiir ile istihadda bulunmak bizim hedeflerimiz arasında değildir. Çünkü ilk etapta bizi ilgilendiren Kur'an metnidir. Zira konumuzun için en güvenilir kaynak Kur'an'dır. Ancak burada özellikle belirtmemiz gereken bir şey var o da üzerinde durduğumuz bu kaidenin, Kur'an, hadis ve Arap kelimelerindeki şiir ve nesirde yani bütün kaynaklarda geçiyor olmasıdır. Konuyu uzatma endişesi taşımamış olsaydım bu hususta çokça misal zikrederdim. Daha çok misal zikretmeye ihtiyaç duymamamdaki sebeplerden

¹¹⁰ Bkz. 'Udayme, "Tecrubetü maa Kitâbi Sibeveyh", *Mecellutu Kulliyeti'l-Lugati'l-'Arabiyye*, Riyâd, Sayı: 4, s. 46.

¹¹¹ En'âm, 6/25.

¹¹² En'âm, 6/80.

¹¹³ En'âm, 6/111.

¹¹⁴ En'âm, 6/101.

¹¹⁵ En'âm, 6/146.

¹¹⁶ A.g.e., s. 47.

¹¹⁷ Bakara, 2/276.

biri de araştırma yapan her kişinin bu misalleri rahatlıkla elde edebileceği gerçeğidir. Bu hususta yağınla misale ulaşmak son derece kolaydır.

İşte bu noktada nahiv kuralını düzeltme hususunda kendimizi müsterih hissediyoruz. Umarım okuyucularımız da bu hususta müsterihtirler.

16. Kural:

“Şart edat “إِذَا”dan sonra fiil cümlesinin gelmesi gerekir. “إِذَا”dan sonra isim cümlesinin gelmesi doğru değildir.”

Nitekim İbn Mâlik bir beyitte şöyle der:

“وَأَلْزَمُوا إِذَا إِضَافَةً إِلَى جَمَلِ الْأَفْعَالِ كَهِنَ إِذَا اعْتَلَى”

Bu kaidenin şöyle düzeltilmesi gerekir: “Şart için kullanılan “إِذَا”nın fiil cümlesine izafesi edilmesi çok yaygındır. İsim cümlesine izâfe edilmesi yaygın bir kullanım olmamakla beraber caizdir.”

Ben bu düzeltmeyi ulaşabildiğim ve sayıca yirmiden fazla Kur'an ayetine istinaden öneriyorum. Dikkat edilirse nahiv kaidesindeki “gerekir” kelimesini “caizdir” kelimesi ile düzelttim. Aynı zamanda klasik nahiv kuralına göre “إِذَا” sadece fiil cümlesine hasredilmiştir. Yapmış olduğumuz düzeltmede ise “إِذَا”nın fiil cümlesine çok, isim cümlesine az izafe edildiği belirtilmiştir. Yersiz tartışma ve sürtüşmelere girmemek için bu ifadeyi başka bir ifadeye tercih ettik. Özellikle bu meselede “isim cümlesine çokça gelir ifadesi kullanmak da yanlış olmazdı. Zira biz onlarca beyitte hatta yüzlerce beyitte “إِذَا”nın isim cümlesine izafe edildiğine şahit olduk. Bu beyitlerin hepsi de güvenilir olup Arap Dili açısından delil teşkil eden dönemlerden kalmıştır. Nitekim çalışmamızın başka bir yerinde bu hususu belirttik. Ayrıca bu şiirlere işaret etmiş olmak için, kitabımızın sonunda ek bir bilgi verdik. İşin aslına bakılırsa Kur'an-ı Kerim'de delilini bulduktan sonra şiirlere ihtiyacımız da yoktur. Dolayısıyla biz de Kur'an nassıyla istişhadda bulunduk. Az önce de ifade ettiğimiz gibi hem de yirmiden fazla ayette bu kullanımı gördük. Yüzlerce beyiti bir tarafa bırakalım, Kur'an-ı Kerim'de bu kadar çok yerde “إِذَا”nın isim cümlesine izafe edildiğini görmek, bu kullanımın az olmadığını söylemek için yeterli sebeptir. Fakat ben nahiv kaidesini düzeltirken işi biraz yumuşattım ki açık hatalar içeren kaidelere tutunmuş olan arkadaşlarımızla çatışmayalım. Ancak ben onların da bu kadar delili gördükten sonra bana hak vereceklerine inanıyorum. Çünkü Kur'an'ın birçok muhkem ayetinin yanında beyitlerden yüzlerce delilin bulunması şart için gelen “إِذَا” edatının isim cümlesine izâfe edildiği yerler azdır, ifadesiyle bağdaşmaz.

İnsaflı ilim adamlarımızdan bu hakkı teslim etmelerini bekliyorum.

17. Kural:

“شَنَّان” vezninde gelen masdarların ikinci harfinin harekeli olması zorunludur.

Bu kuralı böyle düzeltmek gerekmektedir:

“شَنَّان” vezninden gelen masdarların ikinci harfinin harekeli olması yaygın olan görüştür. Sakin gelmesi de caizdir. Ancak sakin olarak geldiği yerler azdır.”

Bu düzeltmeyi şu ayete istinaden söylüyorum. “وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ”¹¹⁸ Zira “شَنَّان” kelimesindeki “ن” harfi fethalı okunduğu gibi sukunla da okunmuştur.¹¹⁹ Bu her iki okuyuş da mütevâtir yedi kıraatte mevcuttur. Ancak bazı nahivciler “bu vezinden gelen masdarların ikinci harfinin harekeli olması kaçınılmazdır”¹²⁰ hükmünden yola çıkarak diğer kıraat şeklini inkâr etmişlerdir. Hâlbuki son derece güvenilir kıraat imamlarından birçoğu ikinci harfe sükûn vermiştir. İbn Mücahid der ki:

“İbn ‘Âmir “شَنَّان” şeklinde okuyup “ن” harfini sâkin okumuştur. Âsım kıraatine göre nasıl okunduğunda ihtilaf edilmiştir. Kıraat imamlarından Ebû Bekr’in yapmış olduğu rivayete göre ‘Âsım “شَنَّان” kelimesindeki “ن” harfine sukûn vermiştir. Nâfi’nin nasıl okuduğu hususunda da ihtilaf edilmiştir. İsmail b. Ca’fer, el-Vâkidi el-Museyyibî’nin yapmış olduğu nakle göre “شَنَّان” kelimesi tahfif edilmiş haldedir.”¹²¹

Yani “ن” harfi sükûn almıştır. Nitekim “سرعان، وشكان” kelimelerinde de ikinci harfe sükûn vermişlerdir. Böyle okuyanlar görüşlerine elif ve nûnun henüz sonuna gelmediği masdarın önceki halini delil getirmişlerdir.¹²² Sîbeveyh de “ليان” kelimesinin “فعلان” vezninden geldiğini söylemiş ve yukarıdaki kıraatte zikrettiğimiz “شَنَّان” kelimesinde olduğu gibi ikinci harfi sâkin okumuştur. Son derece güvenilir olan Sibeveyh’in takriri ve Kur’an kıraatine rağmen Ebu Hâtim “ن” harfinin sâkin gelmesini caiz görmemiş onu caiz görmenin hatalı olduğunu ifade etmiştir.¹²³

¹¹⁸ Mâide, 5/2.

¹¹⁹ *Kitâbu’s-Seb’a*, s. 242; *İbnu’l-Bâziş, el-İknâ’*, II, 634.

¹²⁰ el-Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’an*, III, 2043.

¹²¹ İbn Mucâhid, *A.g.e.*, s. 242.

¹²² İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, s. 103.

¹²³ *el-Keşf*, I, 404; *el-Kitâb*, I, 255.

18. Kural:

“تأمرون” kelimesinde ve benzerlerinde “ن” harfinin şeddeli okunması zorunludur, tahfifi yanlıştır.

Bu kuralın şöyle düzeltilmesi gerekmektedir.

“تأمرون” kelimesi ve emsallerinde “ن” harfi çoğunlukla şeddeli okunur. Muhaffef (şeddesiz) okunması hata olmamakla beraber az varid olmuştur.” Ben bu düzeltmeyi kıraat-i seb'a'ya istinaden söylüyorum. Zira şu ayeti kerime “ن” hafifletilerek okunmuştur. “فُلٌ أَفَعَيْرٌ اللَّهُ تَأْمُرُونِي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ”¹²⁴

Kıraat-i seb'adan sadece birinde değil iki kıraate göre; Nâfi'in kıraatine ve İbn-i 'Âmir'den gelen iki rivayetin birinde “ن” şeddesiz okunmuştur. Nitekim İbn Mucâhid şöyle demiştir: Nâfi' ve İbn 'Âmir “تَأْمُرُونِي” kelimesindeki “ن” harfini muhaffef okumuşlardır. Ancak Nâfi' “تَأْمُرُونِي” kelimesinde “ي” harfini fethalı okumuş fakat İbn 'Âmir böyle yapmamıştır.¹²⁵

“ي” harfinin muhaffef okunduğu kıraat, klasik nahiv kaidesi ile çatışınca bazı nahivciler karşı çıkmışlar ve onu hata olarak değerlendirmişlerdir. Fakat Ebu Hayyân yedi kıraat içerisinde olan bu kıraati müdafaa ederek şöyle demiştir: Hazfedilen “ن” hususunda ihtilaf edilmiştir. Bazı nahivciler hazfedilen “ن” ref' nûnudur, derken başkaları nûnu vikâyedir, demişlerdir. Durum ne olursa olsun nûnlardan birinin düşmesi hata değildir. Çünkü bu terkinin doğruluğunda ittifak sağlanmıştır. İhtilaf edilen husus hangi nûnun hazfedildiğidir. Biz de hazfedilmiş olanın, ref' hali için gelen “ن” olduğunu düşünüyoruz.¹²⁶ Kelimeyi muhaffef okuyanların delili şudur: Kelimede iki “ن” yan yana gelirse onlardan biri diğerinin yerine geçer. Onların yan yana bulunmaları hoş karşılanmadığından kelimeyi hafifletmek için onlardan biri düşürülür. Nitekim şair bir beyitte şöyle demiştir:

“رَأَتْهُ كَالثُّغَامِ يَعْلُ مَسْكَا يسوء الفاليات إذا فليني”

Beyitte “فليني” kelimesiyle kastedilen “فليني” kelimesidir. Zira iki nûndan biri hazfedilmiştir. “فَيْسَمُ تُبَيَّرُونَ”¹²⁷ ayetinde de aynı durum söz konusudur. Asli itibarıyla kelimede iki nûn iken tek nûn ile yazılmıştır.¹²⁸

¹²⁴ Zümer, 39/64.

¹²⁵ İbn Mucâhid, *Kitâb-ı Seb'a*, s. 563; Ebu Zur'a, *Hüccetu'l-Kıraat*, s. 625.

¹²⁶ *el-Bahr*, VII, 439.

¹²⁷ Hicr, 15/54.

¹²⁸ İbn Hâleveyh, *el-Huccetu fi'l-Kıraati's-Seb'a*, s. 118.

19. Kural:

“أن صدوكم عن المسجد الحرام” ayetindeki gibi yerlerde “أن” edatındaki hemze kesreli okunamaz.”

Bu nahiv kuralının şöyle düzeltilmesi gerekir:

“أن صدوكم عن المسجد الحرام” ayeti ve benzeri yerlerde “أن” edatındaki hemzenin kesreli okunması caizdir. Her iki açıdan da mananın sıhhati için buna bir engel bulunmamaktadır.

Yedi mütevatir kıraatten ikisine istinaden bu düzeltmeyi öneriyorum. Zira sözü edilen kıraatler, şu ayeti kerimede “أن” edatının hemzesini kesreli okumuşlardır. “وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ أَن صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ”¹²⁹

Buradaki hemze kesra ile okunduğu gibi fetha ile de okunmuştur. Her iki okunuş da sağlam yedi kıraatte varit olmuştur. Ancak bazı nahivciler, mütevatir kıraatle sabit olduğu halde kesreli okunmasına karşı çıkmışlardır. Oysa yedi kıraat imamından ikisi onu kesreli okumuştur. Onlar İbn Kesir ve Ebu ‘Amr’dır.¹³⁰ Elifin kesreli okunabileceği bu derece güvenilir iken ne yazık ki onu inkâr edip karşı çıkanlar olmuştur. Şöyle ki, Ebu Ca’fer en-Nahhâs şöyle der: Nahiv, hadis mantık ve felsefede önde gelen âlimler, “أن صدوكم” ayetindeki “أن” edatının kesreli okunmasına karşı çıkmışlardır.¹³¹

Fakat Ebû Hayyân (Allah ondan razı olsun) adı geçen mütevatir kıraati müdafaa ederek şöyle demiştir: Bazı âlimlerin ayetteki bu kıraati inkâr etmeleri son derece yakışıksızdır. Çünkü kesreli okumak mütevatir olan yedi kıraat içerisinde varid olmuştur. Böyle okumanın manaya da herhangi bir zararı yoktur.

20. Kural:

“فِيهِدَاهُمْ أَقْتَدَهُ قُلْ” ayetindeki gibi yerlerde vasıl (geçiş) anında “ه”nin isbatı caiz değildir. Ancak vakıf halinde caiz olur.”

Bunun şöyle düzeltilmesi gerekir:

“فِيهِدَاهُمْ أَقْتَدَهُ قُلْ” ayetinde vakfen ve vaslen (ister geçilsin ister durulsun) “ه”nin isbatı caizdir. Bunun doğruluğunda tereddüt yoktur. Zira mütevatir yedi kıraatin birçoğunda bu vârid olmuştur.¹³² Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur:

¹²⁹ Mâide, 5/2.

¹³⁰ İbn Mucâhid, *Kitâbu's-Seb'a*, s. 242.

¹³¹ Bkz. el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Maide suresi, 2. ayetin tefsiri.

¹³² Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, III, 422.

“فَبِهَدَاهُمْ أَفْتَدِهِ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ”¹³³

İbn Mücâhid şöyle demiştir:

“فَبِهَدَاهُمْ أَفْتَدِهِ قُلْ” ayetinde geçiş anında “ه”nin ispatı hususunda ihtilaf edilmiştir. İbn Kesir, Ehl-i Mekke, Nâfi’, Ehl-i Medine, Ebu Amr ve Âsım “ه”in sukun ile sabit olduğunu kıraatleriyle ortaya koymuşlardır. Hamza ve el-Kisâî ise “فَبِهَدَاهُمْ أَفْتَدِهِ قُلْ” edatını vakfen sâbit, vaslen sâkıt kılmışlardır. İbn Âmir ise kıraatinde “فَبِهَدَاهُمْ أَفْتَدِهِ قُلْ” ayetindeki “د” harfini kesreli okumuş ve kesrayı “ي” harfine kaçmayacak şekilde “ه” edatına yaymıştır.¹³⁴

Sonra İbn Mücâhid, İbn Âmir'in kıraatine atıfta bulunarak şöyle diyor:

“Bu yanlıştır, çünkü buradaki “ه” harfi vakf içindir ve hiçbir durumda i’rab kabul etmez. O sadece kendinden önceki harfin harekesi ortaya çıksın diye kelimenin sonuna getirilir.”¹³⁵

San’a'nın üstadlarından ve yedi kıraati tasnif eden ilk kişi olan İbn Mücâhid'in yaptığına bakınız! O da bazı nahivcilerin yaptığı şeyi yapıyor. Yedi kıraate hata isnad edebiliyor. Hem de es-Seb’a adlı kitabında bizzat rivayet etmiş olduğu kıraate! Ancak onun bu tutumu Ebû Hayyân'dan kaçmamıştır. Ebû Hayyân onun bu hatasına şöyle dikkat çekmiştir:

“İbn Mücâhid'in kesreli okuyan kıraati hata olarak değerlendirmesi isabetli değildir, bir yanılıdır.”¹³⁶

KAYNAKÇA

Ebu Hayyân, Muhammed b. Yûsuf, *el-Kırâât ve'l-Lehecât*.

_____, *Tefsîru'l-Bahri'l-Muhît*.

el-Bagdâdî, *Hizânetu'l-Edeb*.

el-Ensârî, Ahmed Mekki, *Ebu Zekeriyya el-Ferrâ ve Mezhebuhu fi'n-Nahvi ve'l-Luğa*.

el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'an*.

el-Harîrî, *Durretu'l-Gavvâs fi Evhâmi'l-Havâs*.

el-Kurtubî, Ebu Abdillah Muhammed (v. 671/1273), *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*.

Enîs, İbrahim, *el-Lehecâtu'l-Arabiyye*.

ez-Zeccâc, *İ'rabu'l-Kur'an*.

ez-Zemahşerî, Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf*.

¹³³ En'âm, 6/90.

¹³⁴ İbn Mücâhid, Kitabu's-Seb'a, s. 262.

¹³⁵ İbn Mücâhid, A.g.e., aynı yer.

¹³⁶ el-Bahru'l-Muhît, IV, s. 176.

İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman, *el-Hasâis*.

İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed,, *Kitabu's-Sâhibî*.

İbn Kuteybe, Abdullah b. Muslim, *Te'vîlu Muşkili'l-Kur'an*.

İbn Mâlik, *Teshîlu'l-Fevâid*, Daru'l-Kâtibi'l-'Arabî, B.y.y. 1968.

İbn Mazâ, *Kitabu'r-Redd ale'n-Nuhât*.

İbn-i Hâleveyh, *el-Hucce fi'l-Kırââti's-Seb'a*.

İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırââti'l-'Aşr*.

İbnu'l-Munîr, Ahmed, *el-İntisaf 'Alâ Hâmişi'l-Keşşâf*.

Suleyman b. Omer, *el-Futuhâtu'l-İlahiyye* (Celaleyn tefsirinin haşiyesi el-Cemel)

Şahin, Abdussabûr, *el-Kirââtu'l-Kur'âniyye*.

'Udayme, "Tecrübâtü ma'a Kitâbi Sibeveyh", *Mecellutu Kulliyeti'l-Lugati'l-'Arabiyye*.